

Yayın Geliş Tarihi: 23.10.2021

Yayına Kabul Tarihi: 26.05.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Karlangıç, Osman. "Bir Osmanlı Nahiyesinde Ermeni, Misyoner (Lazarist) ve Müslüman İlişkileri: Akbez Nahiyesi Örneği (1876-1914)." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 71 (2022): 55-88.

Araştırma Makalesi

BİR OSMANLI NAHIYESİNDE ERMENİ, MİSYONER (LAZARİST) VE MÜSLÜMAN İLİŞKİLERİ: AKBEZ NAHIYESİ ÖRNEĞİ (1876-1914)

(THE RELATIONS BETWEEN ARMENIANS, MISSIONARIES
(LAZARISTS) AND MUSLIMS IN AN OTTOMAN TOWN:
THE CASE OF AKBEZ TOWN (1876-1914))

Osman KARLANGIÇ*

Öz: 19. yüzyıl ortalarında beylerin devlet otoritesini tanımadığı Akbez’de, 1865’te islahat amacıyla bölgeye gelen Fırka-i İslahiye asayışı sağlamış, devlet düzenini tesis etmiştir. Aynı yüzyılın son on yılında Ermeni olaylarında yaşanan artışın etkisiyle Meşrutiyet döneminde Müslümanlarla misyonerler ve Ermeniler arasında gerginlikler ve çatışmalar baş göstermiştir. 1895’te Anadolu geneline yayılan Ermeni olayları Akbez’de olmamış, 1896 yılı başlarında durum değişmiştir.

Kilis tarafındaki Kürd Dağı aşiretlerinin Akbez ve Şeyhli’deki Ermeniler, Lazaristler ve Trappistesler üzerine çok sayıda adamla saldırı girişimleri olmuştur. Devlet, gerekli önlemlerin alınması için derhal çalışmalarına başlamış ve askeri kuvvetler daha önceden çevre bölgelere gönderilmiş olmasına rağmen eşrafın da desteğiyle gerekli tedbirler alınmıştır. Daha sonra çevreden yardıma gelen güvenlik kuvvetleri olaya müdahale etmiş, aşiretler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Benzer şekilde Akbez’de

* ORCID: 0000-0001-6022-1073

Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi Tarih Bölümü, osman.karlangic@batman.edu.tr

İslamiyet'i seçmiş iki Ermeni kadından birinin rızası hilafına Lazarist Manastırı'na iadesi devlet kurumlarında memnuniyetsizliğe yol açmış; olayda kusuru olan Hassa'daki yöneticilerin cezalandırılması istenmiştir. Lazarist ve Trappistes rahipleri 1909'daki Adana Olaylarında Cebel-i Bereket Mutasarrıfı aleyhinde bulunmuşlardı. 1884'te Lazaristler Akbez'de, 1886'da Trappistesler Şeyhlide mektepler açmışlardı. Protestanlar, 1912'de Akbez'de bir mektep yapmak için ruhsat alma girişiminde bulunmuşlar, 1914'te ruhsat almayı başarmışlardı. Bu mekteplerdeki görevliler, devletin güvenliğini tehlikeye sokacak girişimlerde bulunmuşlardı. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti, Hassa'da misyonerlerin faaliyetlerini takip etmek için posta teşkilatı kurma çabası içerisine girmiş; onların Akbez'de arsa almalarının önüne geçmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada; 19. yüzyılın son çeyreğinden Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar uzanan süreçte Akbez'de Müslümanlar, Ermeniler ve misyonerler arasındaki ilişkilere değinilecektir. Konu, misyonerlerin 1876'da bölgeye gelmesinden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akbez, Ermeni, Lazarist, Müslüman, Şeyhli, Trappistes.

Abstract: *In Akbez, where the beys rejected the state authority in the mid-19th century, the Fırka-i İslahiye, that came to the region for making reforms in 1865, provided security and established the state order. At last decade of the same century, with the increasing incidents involving Armenians, some conflicts and tensions begun to occur between Muslims, and missionaries and Armenians during the constitutional period. Incidents involving Armenians spreading throughout Anatolia did not had seen in Akbez in 1895; however, the situation was changed at the beginning of 1896. There were some attempted attacks by the tribes living at the Kilis side of Kurd-Dagh against the Armenians, Lazarists and Trappistes in Akbez and Şeyhli with large numbers of men. The state immediately took necessary measures with the support of the notables and although the military forces had been sent to the surrounding regions before. After the security forces intervened, the tribes had to retreat. In addition to those, the returning of one of two Armenian women who converted to Islam, to the Lazarist Monastery against her will caused dissatisfaction among the state institutions, and the rulers of Hassa who had fault on the incident were sentenced. Lazarist and Trappistes priests were against the Governor of Cebel-i Bereket in the Adana Events of 1909. In 1884, the Lazarists opened schools in Akbez, and in 1886, the Trappistes opened schools in Şeyhli. Protestants attempted to get a license to build a school in*

**Bir Osmanlı Nahiyesinde Ermeni, Misyoner (Lazarist) ve Müslüman İlişkileri:
Akbez Nahiyesi Örneği (1876-1914)**

Akbez in 1912, and they succeeded in getting a license in 1914. The officials in these schools made attempts to endanger the security of the state. At the end of the 19th century, the Ottoman Empire tried to establish a postal organization in Hassa to follow the activities of the missionaries; tried to prevent them from buying land in Akbez.

Keywords: *Akbez, Armenian, Lazarist, Muslim, Şeyhli, Trappistes.*

Giriş

Akbez¹ Nahiyesinin etimolojik kökeni “ak” ve “bez”in birleşmesinden meydana gelmektedir. Oryantalist Martin Hartmann, Cebel-i Bereket Sancağının ekonomik, sosyal ve coğrafi durumunu anlattığı eserinde, nahiyenin ilk dönemde 15 kadar aile tarafından inşa edildiğini yazmaktadır. Sonra Akbez, Ekbez olmuş, hatta Osmanlılar Aybez (eibez) de demişlerdir². Yabancılar, nahiyeden Ekbez diye bahsetmektedirler. Akbez Nahiyesi kendine bağlı diğer oymak, mahalle ve köyleri çağrıştırırsa da ana kasaba olarak adlandırılmıştır³. 19. yüzyıl ortalarında Akbez Nahiyesinin kuzeyinde Kerkütlü, güneyinde Tiyek ve Hacılar nahiyeleri bulunmaktadır. Nahiyenin yukarıları (batısı) Ulaşlı aşiretinin yaşadığı sahalardır. Bu bölge Gâvur Dağı'nın en sarp ve ele geçirilmesi zor alanlarıdır. Nahiyenin bulunduğu saha, güzel bir vadinin parçası olup Antakya-Maraş caddesinde yer almaktadır. Akbez nahiyesi Maraş Sancağına bağlı olup o dönemli ahalisinin çoğunluğu Türk'tür. Ancak burada ve buraya bağlı köylerde Hıristiyan nüfus da yaşamaktadır. 19. yüzyıl ortalarında nahiyeye, bağlı bulunduğu Maraş arasında Kürtlerin yerleştiği nahiyeler bulunduğundan Akbez üzerinde devlet otoritesinin kurulması zorlaşmaktadır. Maraş'ı Antakya ve İskenderun'a bağlayan cadde bahsi geçen nahie ahhalilerinin gasp, hırsızlık, yağma ve adam öldürme olayları yüzünden kapanmıştır. Deniz yoluyla gelip İskenderun iskelesine inenler, Maraş'a gitmek isterlerse Amik Ovasındaki düz yolu kullanmak yerine büyük zahmetler çekerek Belen'den sonra Antakya istikametine yöneliyor, oradan Halep-Antep-Maraş güzergâhını takip ederek Maraş'a varıyorlardır⁴. Antakya-Maraş caddesinin kapanmasıyla devlet otoritesinin neredeyse tamamen ortadan kalkması Akbez'de ve çevre nahiyelerdeki yerli beylerin başına buyruk hareket etmelerine neden olmuştur⁵. 1865'te yöreye gönderilen Fırka-İslahiye'nin devlet düzenini sağlamasıyla önceden Akbez'de etkin olan Karabeyzadeler çeşitli yerlere sürgün edilmiş; Akbez Nahiyesi ve Şeyhli Köyü, Cebel-i Bereket Sancağının kurulmasıyla buraya bağlanmıştır. Karabeyzadelerin Akbez'den uzaklaştırılmalarıyla doğan boşluğu misyonerler iyi değerlendirmişti. Akbez'de kendilerini sınırlama ihtimali olan bu bey ailesinin sürülmesi, misyonerlerin 1876 yılında geldikleri Akbez'de rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Birinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Akbez ve Şeyhli'ye Katolik misyonerlerin ilgisi

1 Nahie, belgelerde Ekbaz olarak geçmektedir. Bazen halk arasında ve yabancılar tarafından Ekbez tabiri de kullanılmaktadır. Bu çalışmada günümüzde yaygın olarak kullanıldığı şekliyle “Akbez” kullanımı tercih edilmiştir.

2 Martin Hartmann, *Das Liwa Haleb (Aleppo) Liwa Dschebel Bereket* (Berlin: Sonderabdruck aus der Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, 1894): 106.

3 Hartmann, *Dschebel Bereket*, 37-42.

4 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39* (Ankara: TTK Yayınları, 1991):126.

5 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir 21-39*, 126.

artmış, dolayısıyla da buradaki Ermenilerin durumu Osmanlı arşiv belgelerine yansımaya başlamıştır. Misyonerlerin bunlar üzerindeki din değiştirmeye yönelik faaliyetleri bütün ülkede 1890'larda başlayan Ermeni-Müslüman geriliminin Akbez ve Şeyhli'ye sıçramasına da neden olmuştur.

Bu çalışmada; 19. yüzyılın son çeyreğinden Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar uzanan süreçte Akbez'de Müslümanlar, Ermeniler ve misyonerler arasındaki ilişkilere değinilecektir. Konu, misyonerlerin 1876'da bölgeye gelmesinden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre ile sınırlanmıştır.

1. Fransız Misyonerlerin Adana'daki Faaliyetleri

Katolik kelimesinin aslı "*genel, evrensel*" anlamındadır. Kelime Kitâb-ı Mukaddes'te yer almaz. Yahudiliğin milli yapıda bir din olmasına ve yerel kiliselere karşı, kilisenin evrensel yönünü vurgulamak için kullanılmıştır. Tarihi süreçte ortaya çıkan bazı guruplar ve genel kabul gören kilise anlayışına muhalif olanlara karşı gerçek kiliseyi belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Katolikler, reform hareketleri sırasında yaşadıkları itibar kaybını yeniden kazanma çabası içerisine girmişlerdir. Yine Amerika'da ve Doğu'da misyonerlik çalışmalarına yönelmişlerdir. Cizvitler başta olmak üzere, birçok tarikatın bu faaliyetlerde rolü büyüktür⁶.

16. yüzyılda Fransa ile Osmanlı Devleti arasında gelişen dostluk ilişkileri ve yapılan antlaşmalar Katoliklerin Fransa tarafından desteklenmesini kolaylaştırmıştır. Ancak 17. yüzyıla gelince Osmanlı Devleti, Katolikleştirme yöntemi ve propagandalarını engelleme yoluna gitmiştir. Bu süreçte hem Fransa kralı hem de İstanbul Katolikleri, Cizvitlere karşı tavrı almışlardır. 1607'den itibaren Fransa'nın desteği yeniden başlamış, 17. yüzyıl başlarında Cizvitler İstanbul'a yerleşmişlerdir. Kapitülasyonlar, onların başkent dışına çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Sadece Cizvitler değil, Kapusenler, Fransiskanlar, Dominikenler ve Lazaristler de misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Avusturya kökenli Lazaristler Papalık tarafından Katolikliği yaymak için kullanılmışlardır. İlk olarak Galata'da, daha sonra Tripoli'de (Trablusşam) birer merkezleri bulunmaktadır. Bununla yetinmeyen Lazaristler İstanbul, Selanik, İzmir, Şam, Halep ve Lübnan'da Katolik propagandasına girişmişlerdir⁷.

6 Ömer Faruk Harman, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Katoliklik," *TDVİA*, Cilt: 25, (Ankara: TDV Yayınları, 2002): 56.

7 Serpil Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Katolikleştirme Yöntemleri ve Katolik Propagandasına Karşı Yürütülen Mücadele," *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27 (2021): 324.

Genellikle yabancı mekteplerin Osmanlı topraklarında kurulması Hristiyanlığı yayma idealiyle ilişkilendirilir. Bu mektepler Batı sermayesinin Osmanlı üretim merkezlerinde bulunan kuruluşlarına ticarete uzmanlaşmış, farklı dilleri bilen şahıslar yetiştirmeyi amaçlamışlardır. Misyoner mektepleri Batı sermayesinin Osmanlı topraklarında görülmeye ve alan genişletmeye başlamasıyla yaygınlık kazanmışlardır. Bu kuruluşlarda eğitim alanlar Osmanlı gayrimüslimleridir. Gayrimüslimler, Osmanlı üretim sahalarında ithal malların Türkiye'ye getirilmesi ve Batı sermayesinin aracısı ve iş adamı olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu ilişki ağı onları Avrupa'ya yakın ilişkilere yöneltmiş, Müslümanlara göre Avrupa sermaye guruplarıyla daha sıkı bir ağ oluşturmuşlardır⁸.

Gayrimüslimler içerisinde ticari faaliyetlere yönelen kesimler, misyoner mekteplerinde çocuklarının iyi bir eğitimle, ticari hayatta etkin olmasını arzulamaktadırlar. Bu yararlanma karşılıklıdır. Avrupa sermayesi de bu mekteplerde eğitim görmüş olan şahıslardan faydalanmaktadır. Batılı şirketler, Osmanlı coğrafyasında bankacılık, demiryolu, tramvay hattı, rıhtım vb. sahalarda boy göstermektedir. Bu nedenle çevre konusunda bilgili, kendi kuruluşlarının dilini bilen çalışanlara sahip olabilmektedirler. Batılı misyoner mekteplerinde yetişen öğrenciler onların milli çıkarlarına da hizmet etmektedir. Çünkü bu mekteplerden mezun olanlar kendi ülkelerinin değil, bağlı olduğu misyonun ülkesinin vatandaşı gibi hareket etmektedir⁹.

Misyonerlerin bu hedefleri kapsamında Adana, Fransızların ilgi alanı içerisinde kalmaktadır. Fransız misyonerler özellikle 1880'lerden itibaren Adana'da evler kiralamış, "Merdiven altı" gizli kiliseler kurmuşlardır. Cizvitler, kiralandıkları evleri, duruma meşruiyet kazandırmak için, farklı amaçlarla da kullanmışlardır. Kiralanan evler bölümlere ayrılmış hem kilise hem de mektep olarak işlev görmüştür. Meşruiyet kazandırma aşamasında bu evlere çan ve temsil ettikleri ülkelerin bayrakları asılmıştır. Devlet yıkıcı faaliyetlerde bulunan bahsi geçen kuruluşları yasaklamak için yoğun çaba harcamış, kontrolü sağlamak için ruhsat zorunluluğu getirmiş, bunların bağlı oldukları ülkelerin konsoloslukları nezdinde gerekli girişimlerde bulunmuştur¹⁰. Bütün bu uğraşlara rağmen Protestan Cizvit cemaatine bağlı bazı rahip ve rahibelerin Adana'da mektepler açma ve arsa alma girişimlerine engel olunamamış, hatta bu faaliyetler artarak devam etmiştir¹¹.

8 Hüseyin Avni Şanda, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri* (İstanbul: Gözlem Yayınları, t.y.): 112.

9 Şanda, *1908 İşçi Hareketleri*, 112.

10 Songül Ulutaş, *19. Yüzyılda Tarsus'ta Ekonomik ve Sosyal Yaşam (1856-1914)* (Tarsus: Tarsus Sanayi Odası Yayınları, 2015): 296-297.

11 Adnan Şişman, *Türkler Ansiklopedisi*, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler," *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 14, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca) (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002): 176.

Fransız Cizvitler, misyonerlik faaliyetleri kapsamında ilk mektebi 1881-1882 (1299) yılında Sisli Mahallesinde, ikinci bir mektebi ise 1891-1892 (1309) yılında Tüccaran Mahallesindeki Keçeciler Sokağında açmışlardır. Cizvit Koleji'nde (rüştü-idadi seviyesinde) Fransızca, Türkçe, Ermenice, Yunanca ve Arapça okutulmaktadır. Fransızca dışında okutulan diller ise öğrencilerin etnik kökeniyle ilişkilidir. Öğrenciler kendi ana dillerini öğrenmekte, ayrıca Fransızca'yı da ana dili gibi öğrenme mecburiyetindeydiler. Cizvitler, Fransızca'yı ve misyonerlerin hitap ettiği etnik topluluğun ana dilini bilen öğrenciler aracılığıyla nüfuz alanlarını derinleştirmeye çalışmaktadırlar. Bahsi geçen tarikata ait ilköğretim seviyesindeki mektebin eğitim dili ise Fransızca, Türkçe ve Ermenicedir, ayrıca burada eğitim ücretsizdir¹².

Cizvitler, Adana'da mekteplerde devlet açısından birçok zararlı girişimde bulunmaktan kaçınmaktadırlar. 1896'da böyle bir girişim tespit edilmiştir. Adana İdadi Mektebi'nde eğitim alan bir talebin taşıdığı coğrafya atlası uygun görülmeyle nereden geldiği araştırılmış ve şu bilgilere ulaşılmıştır: Adana Cizvit Mektebi'nde el konulan yedi atlas Fransa'da yayınlanmış, ecebi postasıyla Mersin Konsolosluğuna, buradan da gizlice Cizvit Mektebi'ne sokulmuştur. Atlastaki bilgiler ülke gençleri için zararlı görülmüş, toplatılarak yayın ve dağıtım yasağı getirilmiştir¹³. Misyonerlerin faaliyetleri bunlarla sınırlı değildir. Gregoryen Ermenilerine Katolikliği tercih etmeleri halinde siyasi koruma dâhil her türlü güvenceyi vermektedirler. Ancak Katoliklerin bütün çabalarına rağmen hedeflerine ulaştıkları söylenemez. Adana Vilayetinde ruhsatsız olarak faaliyete geçirilen Katoliklere ait mektepler 1901'de Fransızlarla yapılan anlaşma sonucu Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmışlardır¹⁴.

Misyonerlerin faaliyetlerine Adana ulemasından da tepkiler gelmiş, bunlardan bazıları devlet nezdinde girişimde bulunmuş, hem devleti hem de halkı bilinçlendirmek için çabalamıştır. II. Abdülhamit'e mektup yazılmış, yereldeki idarecilerin gerekli tedbirleri alma konusundaki sorumsuzluğundan şikâyet edilmiştir. Adana'da misyoner faaliyetleri konusunda bilinçli bir âlim olan Kafızade Yusuf İzzet, gerekli uyarıları yapmaktan çekinmemiştir. O, Cizvitlerin Adana'ya yakın yerlerde Müslümanları kandırmayı başarmasının imkânsız olduğunu, bu nedenle merkeze uzak yerlerde saf insanları kandırmaya yöneldiklerini ifade etmiştir. Hassa ve İslahiye civarındaki Müslüman ahaliyi

12 Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006): 168-169.

13 Ulutaş, *Tarsus*, 306.

14 Mustafa Çabuk, *1875-1925 Yılları Arasında Adana, Antakya Antep, Maraş, ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013): 74-75.

kandırmalarının içten bile olmadığını belirtmiş, özellikle bölge halkının cehaletinin fazla olduğunu, bunların tam da misyonerlerin aradığı insan tipi olduğunu dile getirmiştir. Misyonerlerin Akbez ve Şeyhli köylerinde yüksek binalar inşa ettikleri; Şeyhli’de 30, Akbez’de 5-6 Cizvit’in bulunduğunu ifade etmiş, bunlardan bir kısmının Cebel-i Lübnan ahalisinden olduğunu anlatmıştır¹⁵.

Kafizade Yusuf İzzet, mektubunun devamında şunlardan söz etmektedir: Misyonerler çalışmalarına insani amaç kisvesi veriyorlar, merkeze uzak yerlere bile hastalara yardım için gidiyorlardır. Tedavi ve ilaç verildikten sonra insanlık için burada bulduklarını ifade ediyor, eğer ortam uygunsuzsa para yardımı da yapıyorlardır. Hasta yakınlarıyla kurulan yakın bağlar sayesinde hastayı kontrol bahanesiyle ziyaretler gerçekleştiriyorlardır. Fakirlere yapılan yardım onlara kapıları açıyor, hizmet edilmesini sağlıyor; halk bunun gerçek amacını fark edemiyor ve onlara karşı sempati artıyordu. Bunun etkileri halkın konuşmasına da yansımaktadır¹⁶.

19. yüzyıl sonlarında Fransız misyonerleri olan Lyon Saint- Joseph Rahibeleri misyonlarıyla Adana’da, Trappistes Rahipleri ise Cebel-i Bereket Sancağının İslahiye Kazasında faaliyet göstermişlerdir¹⁷. Trappistesler (O.C.S.O.: Ordo Cisterciensis Strictioris Observantiae) Hristiyanlığın Katolik mezhebine bağlı Sistersiyen tarikatının bir kolu olarak 18. yüzyıl sonlarındaki reformist hareketlerden etkilenerek İtalya’da (480-543) yılları arasında yaşamıştır. Avrupa manastır hayatının saygın isimlerinden ve ünlü manastır kurallarının da yazarı Aziz Benedikt’in getirdiği kurallara¹⁸ sıkı sıkıya bağlı ve bu kuralları katı şekilde uygulayan bir grup olarak 19. yüzyıl başında oluşmuş bir tarikattir. Bunların kadın kolları da mevcuttur.

Tarikat, adını Fransa’nın Normandiya bölgesindeki La Grande Trappe Manastırı’ndan almaktadır. Trappistesler, 6. yüzyılda yazılmış Aziz Benedikt kurallarına en küçük ayrıntılarına kadar uyarak hayatlarını devam ettirmektedirler¹⁹. Trappistes rahipleri sessizlik yemini etmemiş olsa da Benedikt’in kurallarına uyarak çok gerekli olmadıkça konuşmazlar²⁰. Gereksiz

15 Ayrıntılı bilgi için bakınız. Osman Karlangıç, “Adana’da Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Çalışmalara Müslüman Ulemanın Tepkisine Bir Örnek (1876-1909),” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED)*, Cilt: 4, Sayı: 7, (Temmuz 2018): 189-192.

16 Karlangıç, “Adana’da Misyonerlik Faaliyetleri,” 189-192.

17 Şişman, *Misyonerlik*, 167-174.

18 Aziz Benedikt kuralları için bkz. İsmail Taşpınar, Yasin Güzeldal, “Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri,” *Akademik Dergisi*, Sayı: 8 (Ankara, Haziran 2020): 11-45.

19 Wikipedia, “Trappistler”, (Erişim Tarihi: 10.10.2021). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Trappistler>.

20 Betül Özel Çiçek, *Fruthjof Schuon’un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007): 15.

konuşmanın, gülmenin ibadetlerini aksatacağına inanır, bu konuda hassasiyet gösterirler. Konuşma ortamını en aza indirmek için basit bir işaret dili kullanırlar. Okuma, günlük hayatlarında önemli bir yer tutar. Hatta yemek yerken de okurlar. Diğer Sisteryen keşişlerine ait evlenmeme, mal edinmeme ve diğer dünya zevklerine dalmama gibi yasaklar bunlarda da mevcuttur. Bedeni arzuların arınmak için zamanlarının büyük kısmını oruçlu geçirirler. Aziz Benedikt kurallarına göre manastıra gelir sağlamak için üretmek zorunludur. Bu zorunluluğun gereği olarak üretime katılır, peynir, ekmek, bira ve çeşitli yiyecekler üretirler. Trappist biraları Avrupa’da ve daha başka birçok yerde yüksek kaliteleriyle ün yapmışlardır. Günümüzde dünya genelinde 170 adet Trappistes manastırı, tarikata bağlı 2.100 keşiş ve 1,800 rahibe vardır²¹.

Yine Akbez’de misyonerlik çalışmalarında bulunan Lazarist tarikatı ise Vincent de Paul tarafından 1625’te Paris’te kurulmuş ve 1632’de Papa VIII. Urbanus da bu tarikatı onaylamıştır. Lazaristlerin faaliyetlerinin merkezi Paris Saint-Lazare Manastırı’ydı. 1778’den itibaren doğuda misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Cizvit tarikatı üyelerinin mülkiyetlerine Lazaristler yerleştirilmeye ve burada faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Lazaristlerin 1782 yılına kadarki çalışma sahaları İstanbul, İzmir, Ayn Turab, Halep ve bazı Yunan adalarıdır²². 19. yüzyıl sonlarında durum değişmiş, Lazaristlere ait manastır, mektep ve kiliseler İzmir, Adana, Şam, Halep, Beyrut, Beyoğlu, Selanik, Kavala, Manastır, Kudüs, Galata, Bebek vb. yerlerde yaygınlaşmıştır²³.

Lazaristler, 1884’te Akbez Nahiyesinde kurdukları çalışma grubu ve satın aldıkları büyük bir arazide faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır²⁴. Trappistes Rahipleri İslahiye’nin Şeyhli Köyünde 1886’da Ziraat Mektebi açmışlardır²⁵. 1901’de Şeyhli’de Trappistes Ziraat Mektebi, Erkek ve kız mektepleri vardır. Akbez’de Lazaristlere ait kız ve erkek mektepleri bulunmaktadır²⁶. 1901’de bunların varlığı devlet tarafından resmen tanınmıştır²⁷. 1913’te Şeyhli’de Trappistes rahiplerine ait 1 manastır, bir mabet, 1 dispanser, ziraat kurumu ve 1886’da yapılan Ziraat Mektebi, kız ve erkek mektepleri hizmet vermektedir.

21 Wikipedia, “Trappistler”, (Erişim Tarihi: 10.10.2021). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Trappistler>.

22 Ömer Faruk Harman, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005): 108-112.

23 Zeynep Emel Ekim, “İstanbul’daki Misyoner Hastanelerinden Geremia (Jeremia) Hastanesi ve Mimarisi,” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14/2 (Kış 2019): 679-698.

24 Servet Özkan, “Hatay’da bir Okul-Kilise: Kırıkhan Ruhban Okulu,” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12 (2021): 44; Yaşar Demir, “Antakya’da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri,” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 32, (2012): 9-10.

25 Şişman, *Misyonerlik*, 167-174.

26 Çabuk, *Misyonerlik Faaliyetleri*, 75.

27 Mikail Kalutek, *Fransa’nın Doğu Akdeniz Havzasındaki Misyonerlik Faaliyetleri* (Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019): 64.

Aynı yıl Akbez’de Lazaristlere ait 1 manastır, 1 Kilise, erkek ve kız mektepleri, ayrıca 1 dispenser bulunmaktaydı. 1914’te Şeyhli’de Fransızlara ait 7, Akbez’de 5 kuruluş faaliyettedir²⁸.

Fransız tebaası Katoliklerin Adana ve Hasa’da açtıkları mekteplerde²⁹ devletin güvenliği aleyhine faaliyette bulunan misyonerler de vardır. Bu kapsamda Akbez Nahiyesinde yaşayan Vaiz Ekbar Lovatyan’ın evinde birçok evrak ele geçirilmiştir. Antep’te ikamet eden Serkiz Lowaatyan, Hamporsum Almacıyan, Antep Koleji Ruhani Reisi Agop Bülbülyan ve Başöğretmen Alexis Bacıyan, Zeytunlu Baron Simbat Kabrilyan’ın örgütsel faaliyetlerde buldukları belirlenmiştir. 1894’te ABD Büyükelçisi, sadrazamdan suçlularla ilgili delillerin kendilerine gösterilmesini bildirmiş ve değerlendirmeyi kendisi yapmak istemiştir. Eğitimin olumsuz etkilenmemesi için aleyhlerinde kâfi derecede delil olmayanların serbest bırakılması, şüpheli olanların kefaletle serbest bırakılması ve yargılamaların kendi huzurunda yapılmasını istemiştir. Hâlbuki Adana valisinin topladığı delillere göre bu şahısların suçları sabittir. Büyükelçinin girişimleri hükümetin onuruna ve içişlerine müdahale olarak görülmüş, ABD vatandaşı olmayanların yargılanması usulünün yasalar çerçevesinde olacağı ifade edilmiş, ABD büyükelçisinin bu davranışları nedeniyle azli istenmiştir. Yine, bu şahısların yargılanmasının normal usuller dairesinde gerçekleştirileceği beyan edilmiştir³⁰.

2. Birinci Meşrutiyet Döneminde Akbez Nahiyesinde Müslüman, Ermeni ve Misyoner İlişkileri (1876-1908)

19. yüzyılın ikinci yarısında Ermeni sorunu milletlerarası bir boyut kazanmaya başlamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasındaki Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları yapılırken Rusların ve İngilizlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirme çalışmaları, Osmanlıları uzun süre uğraştıracak olan Ermeni sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ermenilerin kurduğu komitalar, 1878’den itibaren devletin güçsüzlüğünü kendi emellerini gerçekleştirmek için kullanmışlardır. Komitaların hedefi, Osmanlı Ermenilerini ayaklandırarak Doğu Anadolu’yu Osmanlı Devleti’nden koparmaktır. Bu çabalar ilk meyvesini 1890’da Erzurum’da vermiş ve siyasi amaçlı ilk isyan sahnelenmiş, Osmanlı Devleti, zamanında müdahale ederek isyanı bastırmayı başarmıştır. İstanbul (Kumkapı), 1892-1893’de Merzifon, Kayseri, Yozgat, 1894’te Sason’da

28 Kalutek, *Doğu Akdeniz*, 93-94; Şişman, *Misyonerlik*, 167-171.

29 Şişman, *Misyonerlik* s.174.

30 Necla Günay, “1909 Adana Olaylarından Sonra Yapılan Yardım Çalışmaları,” *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4 (Yaz 2009): 156.

isyanlar görülmüştür. Eylül 1895'te İstanbul'da Babıali'ye yürüyen Hınçak destekli Ermeniler olaylara neden olmuşlar, isyanlar Doğu Anadolu'ya ve diğer bazı Anadolu şehirlerine yayılmıştır. Ermeniler, 1896'da Osmanlı Bankası Baskınına gerçekleştirmişlerdir. 1904'te Sason'da çıkardıkları başka bir isyan daha bastırılmış, 1905'te II. Abdülhamit'e suikast düzenlemişlerdir³¹.

Alman şarkiyatçı Martin Hartmann, 1876-1887 yılları arasında Beyrut Alman Konsolosluğunda mütercim olarak çalışmış, bu görevi sırasında bölgede bulunan pek çok şehri gezerek bölgenin ekonomisi, coğrafyası ve insanları hakkında incelemeler yapma imkânı bulmuştur³². Bu kapsamda 1882 yılı Ekim ayında Akbez'i de ziyaret eden Hartmann yazdığı eserinde Akbez (Ekbez) Ermenileri ve Lazarist rahipleri hakkında bilgiler vermiştir. Onun belirttiğine göre 27 Ekim'de Akbez'de onu ilk karşılayanlar Lazarist rahipleridir ve onu evlerinde dostça ağırlamışlardır. Daha sonra rahipler tarafından Salmanlı'daki (Salman Uşağı) manastıra götürülmüş ve orada çeşitli kişilerle tanıştırılmıştır. O, gençliğinde dağlarda soygunculuk yapan şimdi ise ticaret yapma arzusunda olan bir ihtiyar Ermeni'yle tanışmıştır. Bu Ermeni eşkıyalık yapmış olmanın verdiği tecrübeyle güneyde Halep'e, kuzeyde İslahiye ve Yarpuz'a kadar olan sahaları çok iyi tanıyordu³³.

Hartmann, Akbez Nahiyesini kendisine anlatılandan daha güvenli bulmuştu. Üstelik burada Berlinli Joseph Hochgürtel adlı bir Lazaristle karşılaşmış, mutlu olmuştu. Ondan "*kardeşim*" diye bahseder. Ermenilerle ilgili değerlendirmeler de yapmıştı. Buradaki Ermenilerin pek az Ermenice anladıklarını belirtmiş, bahsi geçen yerdeki Lazarist mekteplerinde sadece Türkçe öğretildiğini hayıflanarak anlatmıştır. Okuma ve yazmanın Türkçe yapıldığını, ebeveynlerin ve çocukların manastırdaki öğretmenlere düşmanca davrandığını gözlemlemiştir. Lazarist mektebi tarafından okuma-yazma bilmeyen yetişkinlere akşamları okuma-yazma kursları düzenlenmiş ama başarısız olunmuştu. Hartmann, Katolik nüfusun 50 kadar haneden ibaret olduğunu, bunların büyük çoğunluğunun Alman Joseph ile kendisinin yaptığı yürüyüşe eşlik ettiğini, kısa bir süre güneşte yürüdükten sonra üç mezar olan bir mağaraya geldiklerini, biraz daha ilerledikleri zaman bir nahiyede yaşayan bütün Hristiyanların gömüldüğü mezarlığa ulaştıklarını anlatmıştır³⁴.

Akbez'de sadece Hristiyan Ermeniler yoktur. Doğu'da olup da Roma ile birleşen ve kendi geleneklerine bağlı kalarak varlığını sürdüren, Papa'nın

31 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995): 374-379.

32 Hilal Görgün, "Hartmann, Martin," *TDVİA*, Cilt: 16 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997): 248.

33 Hartmann, *Dschebel Bereket*, 42.

34 Hartmann, *Dschebel Bereket*, 37-43.

otoritesini de tanıyan Hristiyanlar vardır. “*Uniate kiliseler*” denilen bu yapılardan biri de Antakya ritine bağlılığı olan Marunilerdir³⁵. Misyonerler altı yıl kadar önce nahiyeye geldiklerinde (tahmini olarak 1876 yılı) burada Arapça konuşan bir Maruni topluluğu ve bir din adamıyla karşılaşmışlardır. Bu “*sapkın*”larla (Ketzern) gömülmek istemediklerinden şapelin yanında özel bir mezarlık kurmuşlardır. Sonraları, diğer Katolikler de buraya gömülmeye başlamıştır³⁶.

Hristiyan Mezarlığı yakınlarında Müslüman Mezarlığı bulunmaktaydı. Burada Arap harfleriyle eski zamanı gösteren 1265 tarihli eski Yunan sütunlarından yapılmış mezar taşı dikkat çekmektedir. Mezarlıkta buna benzer mezar taşları oldukça fazladır³⁷.

Hartmann, aynı gün öğleden sonra manastırdan uzakta “*kadı*”nın da bulunduğu bir ortamda Hassa kaymakamı Nuri Bey’i ziyaret etmiştir. Manastırın postacısı ona rehberlik etmektedir. Kaymakam, Hartmann’a Kilis’e kadar eşlik edecek bir zaptiye vermeyi kabul etmiştir. Onun Kaymakamla ilgili izlenimleri şöyledir; *genç, uyanık ama düşmanca tutum sergilemiyor*. Yine Kaymakam, Hartmann’a Lazaristlerin yanında kalıp kalmadığını birkaç kez sormuş, Lazaristler için olumlu bir şey söylemese de mekteplerin bölge için kazanç olduğunu ifade etmiştir. Kaymakam, buradaki çocukların bir şeyler öğrenmesini desteklediğini belirterek halkın çocuklarını okutmak istemediğinden şikâyet etmektedir. Akbezlilerin kötü bir topluluk olduğunu, ileri gelenleri ve birçoğunun sığır ve benzeri hayvanları çalan hırsızların başları olduklarını söylemektedir. Lazaristler ise Kaymakamın aksine, halkın eğitime istekli olduğunu iddia etmektedirler³⁸.

İlişkiler zamanla gerginleşmeye başlamıştır. Misyonerler ile Müslümanlar arasında 1892 yılı sonlarında bir takım huzursuzluklar mevcuttur. 1890’ların başında Cizvitlere ait özel bir posta haftada bir defa İskenderun’a gidip gelmektedir. Vilayet kordon altına alındığı durumlarda bunlar “*Frenklerin postasıdır*” denilerek kordondan geçme teşebbüsleri eksik olmamaktadır³⁹. Adana Valisi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 1894 tarihli bir yazıda Fransız tebaasından olup Lazarist Kumpanyası rahipleriyle, Osmanlı tebaası olan ekseriyetle gayrimüslim unsurlar içerisinde Maruni, Katolik, Ermeni, Protestan milletlerinin oturduğu 1.100 hanesi ve camisi olan Akbez Köyünde

35 Harman, “Katoliklik,” 56.

36 Hartmann, *Dschebel Bereket*, 37-43.

37 BOA.DH.TMIK.M.169-3/1-2

38 Hartmann, *Dschebel Bereket*, 37-43.

39 Karlangıç, “Adana’da Misyonerlik Faaliyetleri,” 189-192.

4 askerin bulunduğu bir karakol oluşturularak asayişine dikkat edilmekte olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu yetersiz görülerek güvenliğin sağlanması için misyonerlerin ve Ermenilerin faaliyetleri kontrol edilmek istenmiştir. Lazarist Kumpanyası'na mahsus olarak her yıl Halep ve İskenderun'dan gelmekte ve oralara gönderilmekte olan postalarda evrak, haberleşme, kitaplar Fransızcadır.

Akbez köyü kereste ve katran tüccarlarının ikametgâhıdır. Buraya bıçkıcılık ve amelik yapmak için gelenler Cebel-i Lübnan, Halep, Maraş ve Zeytun gibi farklı bölgelerin ahaileridir. Hassa Kazası yöneticilerinin bu hareketlilikten şüphelendiği görülmüş, çeşitli nedenlerle gelen bu şahısların gerçek maksatlarının araştırılması gerektiği düşüncesinden hareket etmişlerdir. Farklı yerlerden gelen bu şahıslar için gerekli tahkikatın yapılamadığı kaza yöneticilerinin şikâyetlerindedir. Bahsi geçen tahkikatların yapılabilmesi için Akbez'de bir de polis bulundurulması zorunluluğu Hassa Kazası tarafından Adana Vilayetine bildirilmiştir. Böylece meçhul evrakların incelenmesi, gerçek maksatları bilinmeyen şahısların Akbez'e istedikleri gibi giriş çıkışlarının engellenmesi amaçlanmıştır⁴⁰. Valilik, durumu Dâhiliye Nezaretine bildirmiş, Nezaret ise hemen olaya müdahale ederek polis görevlendirmesi görüşmeleri bitene kadar vilayet polislerinden birinin buraya tayin edilmesini Adana Vilayetine bildirmiştir⁴¹.

Hassa'da kurulacak posta şubesinin nasıl denetim yapacağına dair 21 Nisan 1895 tarihli bir yazıya Cebel-i Bereket Mutasarrıflığı, Hassa, Kilis, Antep, Maraş ve Halep taraflarında iyi bir posta ağı oluşturduğunda ve Hassa'ya işinin ehli bir memur atandığında gerekli kontrollerin daha kolay yapılması söz konusudur şeklinde cevap vermiştir. Adana Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü'nden gönderilen yazıdan ise Hassa ile İskenderun arasında bir sürücü görevlendirilmesi ve gerekli miktarda memur tayini konusunun görüşüldüğü anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Hassa'ya geldikten sonra süvari tarafından diğer taraflara sevk olunacak mektup çantalarını zaptiye tarafından taşınmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir⁴².

Tezkirenin cevabı Babialı'ye takdim edilmiş, oradan da Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir. Şura-yı Devlet, Hassa'da bir posta şubesi açılmasının uygun olduğunu ancak, ecnebi rahiplerin haberleşmelerinin ve evraklarının kontrol edilmesinin mümkün olmadığını, Babialı'yle birlikte bu yönde başka bir çözüm üretilmesini istemiştir. Çünkü Şeyhli ve Akbez'deki rahiplere gelen evraklar

40 BOA.DH.MKT.225-15/1

41 BOA.DH.MKT.225-15

42 BOA.ŞD.1122-27/1

mektup olduğundan bunların açılması ve kontrol edilmesi Posta Nizamnamesi'ne aykırıdır. Ancak mektuplar dışındaki evrakların ve önceden hükümet tarafından ihbar edilenlerin kontrol edilebileceği ayrıca “*kuşak altında te'ati idilen evrâk-ı havâdis ve risâ'il-i mevkute ve ketebe-i sa'ireden bi'l-mu'ayene muzır*” olanlara el konulabilmesinin İttihâz Postaları Nizamnamesi'ne uygun olduğu Meclis-i İdare-i Nezaret tarafından bildirilmiştir. Devlet böylece kontroller için yeni bir çözüm yolu bulmuştur⁴³.

Dâhiliye Nezaretinden Posta ve Telgraf Nezaretine 1897'de gönderilen yazıda Hassa Kazasında açılacak posta şubesi için Fransızca ve İngilizce lisanını bilen bir şahsın bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Posta ve Telgraf Nezareti, Konya Telgraf Merkez Şefliği vekâletinde bulunan Keldani milletinden Yusuf Nekar Efendi'nin Fransız, İngiliz ve Arap lisanlarını bildiğinin tahkikat sonucu anlaşıldığı şeklinde cevap vermiştir⁴⁴. Böylece Akbez ve Şeyhli köylerine gelecek Fransızlara ait postanın kontrolü için “*her lisana vâkıf*” Yusuf Nekar Efendi'nin görevlendirilmesi gündeme gelmiştir⁴⁵. Postacıya bu iş için gerekli olan aylık 140 kuruş verilmesi yeterliyse de farklı lisanlar bilen memura 600 kuruş maaş verilmesinin bütçede karşılığının olmadığı, dolayısıyla meblağın üç yüz senesi bütçesinde düzenlenmesi Meclis-i İdare-i Nezaretten yazılmıştır⁴⁶.

Ermeni-Müslüman gerginliği 1895 yılında Anadolu'da şiddet olaylarına dönüşürken Cebel-i Bereket Sancağına bağlı Akbez'de toplumlar arası çatışma ve gerginlik görülmemektedir. Hariciye Nezaretinin Akbez'deki duruma dair istediği malumata, Adana Vilayetinden verilen cevap şöyledir: Akbez'de korkulacak bir durum yoktur. Bir Müslüman-Ermeni çatışması bir yana “*vuku'at-ı âdiye bile olmayub,*” asayişin sağlanması için yeterli miktarda asker bulunmaktadır. Bu nedenle Fransız rahiplerin korunması için başka bir tedbire gerek yoktur. Herhangi bir sorun olmasa da her ihtimale karşın gerekli tedbirlerin alınması talebi tarafımızdan Cebel-i Bereket Mutasarrıflığına tebliğ edilmiştir⁴⁷. Ancak bu sükûnet fazla sürmemiş, 1896'nın ilk aylarında durumun değiştiğini gösteren emarelere rastlanmıştır. Fransız Sefaretinin girişimleri ortamın gerginleşmeye başladığının, Fransızların da kendi misyoner teşkilatlarının güvenliğini sağlama bahanesiyle olaya müdahil olma istediğinin göstergeleridir. Bahsi geçen sefaretin iddiasına göre; “*Kürt eşkiyası*”nı Kilis civarındaki Türk köylüleriyle birleşerek Akbez Hristiyanları üzerine sevk

43 BOA.ŞD.1122-27/6

44 BOA.ŞD.1122-27/4

45 BOA.ŞD.1122-27/5

46 BOA.ŞD.1122-27/6

47 BOA.HR.TH.180-10

etmek için toplayan şahıslar vardır. Bu şahıslar Hassa’da bulunmakta olup Kürt Yusuf ve Ali Bey adlı kimselerdir. Adana Vilayeti yöneticileri bu şahısların tutuklanacağına dair Fransız Sefaretine söz vermişti. Hariciye Nezareti tarafından Sadarete gönderilen bir belgede icabının yerine getirilip getirilmediği sorulmuştur. Verilen cevapta, bahsi geçen şahısların böyle bir faaliyette bulunmadıkları ancak, Anton Şuhud’un evinin soyulması olayında yedi şahısla birlikte şüpheli görülerek Cebel-i Bereket Mahkemesi’ne teslim edildikleri bildirilmiştir⁴⁸.

1896 yılında Kilis Kazasının Kürd Dağı aşiretleri ve onlara katılan Adana Vilayetine bağlı bazı köy halkı Hassa’da Fransız rahiplerin bulunduğu Akbez Hıristiyanları üzerine hücumla hazırlanmış ve köyü “*abluka altına*” almışlardır. Özellikle manastırların bulunduğu İslahiye’nin Şeyhli ve Hassa’nın Akbez köylerine “*mikt’ar-ı kâfi asker yetiştirilmesi*” Adana Vilayeti ve Kumandanlığından telgrafla bildirilmiştir. Serasker, kâfi miktarda askeri süratle olayların yaşandığı mahalle sevk etmesini Zeytun⁴⁹’da bulunan Zeytun Fırka Kumandanı⁵⁰ Ethem Paşa’ya emretmiştir. Bu tedbirle yetinilmemiş, Kürd Dağı aşiret reislerine nasihat için “*sözü muteber zevât*” gönderilmesi istenmiştir. “*Sözü muteber zevât*”ın bu şahıslara nasihatte bulunması ve onlara tesir etmesi sağlanarak “*uygunsuzluk vuku’una*” fırsat verilmemesi bildirilmiştir. Hristiyanların ve özellikle (alehusus) “*ecnebilerin*” en iyi şekilde muhafazasına özen gösterilmesi serasker tarafından Adana Kumandanlığına yazılmıştır. Yine Ethem Paşa’ya ve Adana Vilayeti Kumandanlığına bildirilen bu tebligatta; bahsi geçen Akbez ve Şeyhli köylerine en yakın mahallerden asker sevk edilerek yaşanacak olumsuz gelişmelerin önünün alınması istenmiştir. Yine Kilis’te aşiretlerle baş edecek kadar asker bulunmadığı, bu nedenle gerek Kilis’e gerek asker ihtiyacı olan diğer mahallere ihtiyaç kadar asker sevki emredilmiştir⁵¹.

Adana Vilayeti ve kumandanlığının gönderdiği 24.03.1896 tarihli telgraftan anlaşıldığına göre emirlere uygun hareket edilmiştir. Payas’ta bulunan liva mutasarrıfı burada bulunan Akhisar Taburundan 200 askeri Akbez’e yollamak için izin talep etmiştir. Adana idarecileri hem Hristiyanların hem de Fransız rahiplerin korunması ve bir daha böyle bir girişime fırsat verilmemesi için icap eden mevkilerde, icap eden tedbirlerin alınmasına müsaade edilmesini istemiştir. Bu talep doğrultusunda, bahsi geçen aşiretler başka bir vilayetin sınırları dâhilinde olduğundan (kastedilen Halep sınırları), bu tür hareketlerinin

48 BOA.HR.TH.169-160/1

49 Günümüzde Kahramanmaraş idari sınırları içerisinde olup daha sonradan Süleymanlı adını almıştır.

50 BOA.A.MKT.MHM.616-48/5

51 BOA.Y.MTV.138-65/1

kesin olarak menedilmesi Halep Vilayetine bildirilmiş ve Ethem Paşa'ya da gerekli bilgi verilmiştir. Hassa Kazasında olayın duyulmasıyla birlikte zabıta memuru ve memleket eşrafından bazıları, destek kuvvet gelene kadar, Akbez civarında bulunan Cöhmer Banısına(?) gidip, lazım gelen incelemelerde bulunarak gerekli tedbirleri “*kemâlen*” almışlar ve Akbez'e geri dönmüşlerdi. Burada Hıristiyanların ve manastırın korunması emrine özen gösterilmiş ve sabaha kadar herhangi bir saldırıya karşı tetikte beklenilmiştir⁵².

Daha önce saldırmayacaklarına dair anlaşmış olmalarına rağmen “*Kürd Dağı haşerâti*” Akbez'e gelerek saldırı niyetlerini açıkça ortaya koymuşlardır. Bir olaya meydan vermeden “*def*” ve “*tenkil*” edildikleri Hassa kaymakam vekili ve oradaki kumandan mülazım efendi tarafından 11 Mart 1896 tarihli bir tezkireyle bildirilmiştir. Olayla ilgili yine Hassa Meclis-i İdare azalarından Yusuf Bey'den de bir tahrirat alınmıştır. Buna göre; “*Ermeni, Katolik ve Protestan milletlerini yağma ve katl itmek niyetiyle*” İslahiye'de Kürd Dağı ahalisi 200'den fazla adamla Akbez'i ablukaya almış olup engellenmelerine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu tedbirlere rağmen “*işin önü alınmak*” için bir hayli asker ve liva mutasarrıfının Hassa'ya gelmesi gerekir. Yine aynı tarihte Şeyhli'de bulunan Trappistes taifesinin ruhani reisi İstefan'ın hükümetten yardım talep etmek için yazdığı mektupta ve İslahiye kaymakamlık vekâletinden gönderilen tahriratta, toplanan Kürd Dağı ahalisine Akbez'in Menzil Uşağı ve Kara Ahmetli köyleri, İslahiye'nin Kayabaşı ve Tesbili köylerinden de bir hayli katılım olduğu ifade edilmiştir. Bunların Akbez ve Şeyhli'de bulunan Lazarist ve Trappistes rahiplerini basmak düşüncesiyle dağlara çıktıkları, zaman zaman görünüp sonra kayboldukları bildirilmiştir⁵³.

Yaşananlar dolayısıyla askeri tedbirlere başvurulması Hassa ve İslahiye kaymakamlarına emredilmiştir. Aşiret ve kabilelerin “*dâire-i itaate*” alınarak kanunların hilafına hareketten katiyen menedilmesi için İslahiye aşiret reislerinden Mirşamzade Süleyman'a, Köse Ağalara ve eşraftan Yusuf Bey'e tebliğde bulunulması istenmiştir. Livadaki asker bir kısmı mutasarrıfa yardım için Payas'ta bulunduğu muhasebeci efendi de İslâhiye'de olduğundan Hassa'ya gönderilecek bir asker bile bulunmadığı belirtilmişse de yanındakilerle birlikte işin önünün alınması muhasebeci efendiye yazılmıştı. “*Ahâli-i İslâmiye'nin teskin-i heyecânı*” çok sayıda asker varlığını zorunlu kılmaktaydı. Bu nedenle en yakın mevkinden kâfi derecede asker İslahiye'nin Şeyhli ve Hassa'nın Akbez köylerine gönderilmesi için emir verilmesi istenmiştir⁵⁴.

52 BOA.Y.MTV.138-65/2

53 BOA.Y.MTV.138-65/2

54 BOA.Y.MTV.138-65/2

Asker sevki konusunda bazı sorunlar baş göstermişti. Oraya gönderilmek istenen Ağraz Taburunun Kürd Dağı ve civarı ahalisinden olması nedeniyle bunların göreve gönderilmelerinin mahzurlu olduğu Müşir Ethem Paşa tarafından bildirilmiş, asayiş tedbirleri kapsamında bu görüş dikkate alınarak Antep'teki redif taburu Akbez'e hareket ettirilmiştir. Tabur, görev yerine vardığında Cebel-i Bereket Mutasarrıflığıyla birlikte olay mahallinde gerekli tedbirlerin alınması serasker tarafından yazılmıştır.⁵⁵

Bir süre sonra Kürd Dağı'ndaki cemaatlerden saldırgan grupların sayıları artmış ve 26 Mart 1896'da saat yedi gibi Hassa Ovasına yayılarak buldukları hayvanları gasp etmişler ve burada kışlık mekânında bulunan bir Hristiyan kadının üzerindeki altınları alarak parmağından yaralamışlardır. Aşiret kuvvetlerinin sayıları 200 kadar olup bunlar Akbez'e yönelmişlerdir. Yöneticiler tarafından tedbir olarak 220 asker gönderilmiş ve askerler üç kola taksim edilmişti. Kaymakam vekili ve eşraftan Ali Bey, redif yüzbaşısı, diğer zaptiye yüzbaşısı Muharrem Efendi, eşraftan Yusuf ve Halil beyler adamlarıyla birlikte olay yerine sevk edilmişlerdir. Bu kollardan Muharrem Efendi'nin emrindeki kolun bulunduğu taraf üzerinden Akbez'e yönelen Kürd Dağı aşiretlerine nasihat edilmiş ancak, tesiri olmamıştır. Nahiyeye yönelen aşiret kuvvetleri "*yağmur gibi kurşun atmaya başlayarak*" bir Müslüman çocuğu ayağından yaralamıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine hükümet kuvvetleri mecburen karşılık vermek zorunda kalmış, birkaç el ateş ederek aşiret kuvvetlerinden bir kişiyi öldürmüş ve iki kişiyi yaralamıştır. Çatışma sonunda aşiret kuvvetleri Akbez'in güney yönündeki (...) çekilmiştir. Kürd Dağı aşiretlerine karşı gerekli noktalara asker yerleştirilmiş ve asker sayısı artırılarak saldırı ihtimaline karşı asayiş tedbirlerinin bir kat daha artırılmasına çalışılmıştır⁵⁶. Başka bir belgede asayiş temin için gönderilen Cebel-i Bereket muhasebecisinin 25 kadar adamıyla İslahiye ve Akbez'de duruma müdahale ettiği 13 kadar şahsı yakalayıp İslahiye'de adliyeye teslim ettiği, saldırı hazırlığında olan bin kadar şahsın saldırısının engellendiği ve asayişin temin edildiği belirtilmektedir⁵⁷. Ancak bu aşiret kuvvetlerinin "*evvel ve ahîr vuku' bulan cesâretlerine*" bakılarak Kilis Kazasından da yeterli miktarda asker sevk edilerek gerekli soruşturma ve kovuşturmanın yapılması arzusu dile getirilmiştir. Kürtlerin "*yerli yerine*" yerleştirilerek bir daha bu tür hareketlere girişmemeleri için gerekli tedbirlerin mükemmelen alınması gerektiği, aksi halde bahsi geçen aşiretlerin tecavüzlerinin önünün alınamayacağı Mutasarrıf Hayri Bey tarafından Zeytun Fırka Kumandanı⁵⁸ Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'ya bildirilmiştir⁵⁹.

55 BOA.Y.MTV.138-114

56 BOA.Y.PRK.UM.34-68/1

57 BOA.Y.A.HUS.349-3/1

58 BOA.A.MKT.MHM.616-48/5

59 BOA.Y.PRK.UM.34-68/1

Kürd Dağı aşiretleri 27 Mart'ta "*baş çıkaramadıklarından*" herhangi bir olay olmamış, aşiretlerin tekrar hanelerine firar ettikleri haber alınmıştır. Aynı gün sabah erkenden İğzar Taburu, Akbez'e yetişmiş ve lazım gelen mevkilere yerleştirilmiştir⁶⁰. Bu aşiretlerinin zorla gasp edip ellerinde bulundurdukları mallarla ilgili 28.03.1896'da Cebel-i Bereket Mutasarrıflığından yazılmıştır. Bu belgede: Akbez'i basmaya gelen Kürtlerin "*hânelerine firar iddikleri*" iki gündün beri bunlardan bir şahsa bile rastlanmadığı, yeni hiçbir olayın olmadığı bildirilmiştir. Yine aşiretlerden kalan son bakiyelerin de hanelerine "*def'ine çalıılmakta olduğu*" belirtilmişti. Aşiretler tarafından gasp edilen 82 sığır 27 Mart'ta Kilis taraflarında ellerinden geri alınmış, bir gün sonra da 15-20 hayvan daha kurtarılmıştır. Başka bir belgede köylerden 60 kadar hayvanın "*aşırıldı*"⁶¹ ifade edilmektedir. Yaşananlara rağmen Kilis Kazası yöneticilerinin Kürt aşiretlerini bu tür tecavüzlerden menetmek için bir girişimi görülmemiştir. Cebel-i Bereket mutasarrıfı gerekli yerlere emir verilmesini istirham etmişti. Bunun üzerine, aşiretlerinin tecavüzlerinin önlenmesi, saldırıların sebebinin tam olarak öğrenilmesi Halep Vilayetinden talep edilmiştir⁶². Müşir Ethem Paşa, Kilis kaymakamlığından ve Kilis'te bulunan Binbaşı Tahsin Bey'den bir daha böyle bir duruma meydan verilmemesini istemiştir⁶³. Olaylar sonrasında tutuklananların kimler olduğu, tutuklanma sebepleri, İslahiye ve Hassa'da asayişin sağlanıp sağlanmadığı Fransız Sefareti tarafından Hariciye Nezaretine sorulmuş, bunun üzerine Sadaret de Adana Vilayetinden bu konuda izahat istemiştir⁶⁴.

Devlet yöneticilerinin müdahale ederek olayların büyümesini önlemeleri Ermenilerce de takdir edilmiştir. Akbez'de bulunan Ermeni ileri gelenlerinden Boris, Ağop ve Agopyan adlı şahıslar köylerinin Kürd Dağı ahalisi tarafından sarılması sırasında Mutasarrıf Hayri Bey'in Payas'tan kâfi miktarda askerle geceleyin yetişerek mal ve canlarını kurtarıp saldırganları uzaklaştırdığı için Ermeni cemaati adına hükümete teşekkürlerini bildiren bir mektup kaleme almışlardır⁶⁵.

Yaşanan olaydan sonra da gerginlik ve korkular devam etmiştir. Fransız Sefareti, Ali Ağa Kürdi adlı şahsın Maraş'a bağlı Zeytun'dan geldiğini ve müstafî bir yüzbaşı olduğunu öne sürerek halkı kışkırttığını, yaşananlar karşısında burada bulunan Fransız misyoner rahibinin korku ve telaşa

60 BOA.A.MKT.MHM.616-48/3

61 BOA.A.MKT.MHM.616-48/5

62 BOA.A.MKT.MHM.616-48/2

63 BOA.A.MKT.MHM.616-48/5

64 BOA.A.MKT.MHM.651-18/2

65 BOA.Y.PRK.AZJ.32-96

kapıldığını, şehirden çıktıkları anda Kürtler tarafından sıkıştırıldıklarını, Kürtlerin çok sayıda hayvan gasp ettiklerini ifade etmiştir. Lazarist rahiplerine ait olup gasp edilen hayvanların Adana Vilayetine -konsolos tarafından bildirmesine rağmen- iade edilmedikleri Fransız Konsoloslugu tarafından Hariciye Nezaretine yazılmıştır⁶⁶.

Fransa Sefareti, Ali Ağa Kürdi'nin Akbez'de Müslüman ahaliyi tahrik etmesi nedeniyle Müslümanlarda "*fevkalade heyecan görülmekte*" olduğu gerekçesiyle Hariciye Nezareti üzerinden girişimlerine devam etmiştir. Ali Ağa'nın Müslüman ahaliyi Hristiyanlara saldırmaya davet edecek şekilde nasihatlerde bulunduğu ihbarı üzerine bahsi geçen şahsın Adana merkeze gönderilmesi Cebel-i Bereket Mutasarrıflığına bildirilmiştir. Onun ne gibi nasihatlerde bulunduğu, aslen nereli olduğu, nasıl bir adam olduğu Adana Vilayetinden sorulmuştu. Alınan cevapta; bu şahsın Hassa'da Ağraz Cebel-i Samat Taburunun birinci bölük yüzbaşısı Ali Ağa olduğu, kendisi Maraş'tan yeni geldiğinden Akbez'de Etmekçi Serop ona redif askerlerinin dağıtılmasıyla ilgili malumatı olup olmadığını sormuş, Ali Ağa ise "*Anı devlet bilir*" demiştir. Yine Serop, Maraş ve Diyarbakır'daki durumu sual edince Ali Ağa da devlet ne emir verdiyse onu yaptıklarını söylemişti. "*Ordular haklaşıldı.*" diyerek buralarda böyle olaylar olmadığını ifade etmişti. Adana Vilayetinden merkeze gönderilen yazıda, Ali Ağa'nın Müslümanları kışkırtıcı bir hareketinin görülmediği belirtilmiştir⁶⁷. Fransa Sefareti, Hariciye Nezaretine bu kurum da Sadarete durumu izah eden yazıyı göndermiştir. Fransız manastırlarının bulunduğu Şeyhli ve Akbez Nahiyesinde huzurun sağlanması için Cebel-i Bereket Sancağının merkezi Yarpuz'dan piyade ve süvari ve birkaç zaptiye gönderilmesi istenmiş, ancak onlar da vergi toplamak için taşraya gönderilmekte olduklarından İslahiye ve Akbez'de yeteri kadar kuvvet ve zaptiye bulundurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır⁶⁸. Daha sonra huzur ve asayişin temin edilmesi için gerekli tedbirlerin alındığı ve herhangi bir olay vuku bulmadığı belgelere yansımıştır⁶⁹.

Fransız Sefareti ise durumdan vazife çıkararak yaşanan süreçte kaza kaymakam vekili mevcut olduğu halde Hassa Kazası kaymakamlığına Cebel-i Bereket'te bulunan Mehmet Ali Efendi'nin getirilmesi girişimlerinde bulunmuştur. Halkın emniyetini sağlama konusunda güven veren tutumu nedeniyle Mehmet Ali Efendi'nin Hassa Kaymakamlığına getirilmesi ve Akbez olayı sırasında tutuklananların şiddetle cezalandırılmaları konusunda Fransız Sefareti 1896

66 BOA.A.}MKT.MHM.651-18/3

67 BOA.A.}MKT.MHM.651-18/2

68 BOA.A.}MKT.MHM.651-18/3

69 BOA.A.}MKT.MHM.651-18/4

Mayıs'ında Osmanlı Hariciye Nezaretine yazmış, Sadaret ise durumun ne olduğunu Hariciye Nezaretinden sormuştur⁷⁰. Hassa kaymakamının İstanbul'da olduğu, durumun nezaketi dolayısıyla kaymakamın İstanbul'da durmasının uygun olmayacağı, bir an önce görevinin başına dönmesi gerektiği, Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen bir belgede ifade edilmiştir⁷¹.

Kürt Dağı aşiretlerinin rahiplere ve Hristiyanlara saldırarak öldürme ve yağma hareketlerinin engellenmesinde gayretleri görülen şahısların taltif edilmeleri için Cebel-i Bereket Mutasarrıflığından 30 Mayıs 1896 tarihli bir yazı Teşri-i Muamelat Komisyonu'na oradan da Adana Vilayetine gönderilmiştir⁷². Yaşanan gelişmelere bakıldığında devlet yöneticilerinin, Hassa-Akbez yönetici ve eşrafının yörede bulunan ve büyük çoğunluğu Ermeni olan Hristiyanları ve misyonerleri korumak için bütün imkânlarını seferber ettiği anlaşılır.

Akbez'de durum sadece Müslümanlarla Ermeniler ve misyonerler arasındaki gerginliklerden ibaret değildi. Fırka-i İslahiye 1865 yılında Hatay-Maraş caddesinde devlet otoritesini tesis etmiş olsa da eski dönemin alışkanlıkları devam ediyordu. Devlet düzeninin tesis edilmesinden önce gasp, hırsızlık ve adam öldürme olayları çok yaygındı. Azalmakla birlikte benzer olaylar 1890'lı yıllarda da görülmüştür. Şeyhli Manastırı'ndaki Fransız rahiplerine hizmet eden tabip, 1899 yılında Hassa Kazasına giderken yolda üç eşkıya tarafından darp edilmiş, eşyaları elinden alınmak istenmişti. Durumdan haberdar olan yetkililer daha sonra suçluları yakalamıştır⁷³.

1890'larda Akbez'de Ermeni, misyoner ve Müslüman ilişkilerinde yukarıda bahsedilen gelişmeler yaşanırken memurlarının en azından bir kısmının misyonerlerin faaliyetleri ve niyetleri konusunda hassas oldukları anlaşılmaktadır. Akbez Nahiyesi ve İslahiye'nin Şeyhli Köyünde oturan Cizvit papazlarının ana hedeflerinin ne olduğu, kanun ve nizamlara aykırı ne tür hareketlerde bulduklarına dair Sadaret Mektûbi Kalemi memurlarından Sezai Efendi'nin verdiği evrak, içeriği önemli görülerek papazların maksatlarının araştırılması için 1900 yılında Dahiliye Nezaretine gönderilmiştir⁷⁴. Yine aynı hassasiyetin Akbez'in eski beylerinin⁷⁵ soyundan gelen şahıslarca da ortaya konulduğu belgelere yansımıştır. 1896'da yaşanan

70 BOA.A.}MKT.MHM.651-18/1

71 BOA.A.}MKT.MHM.651-18/2

72 BOA.DH.MKT.7-24

73 BOA.DH.TMIK.M.169-3

74 BOA.BEO.1527-114514/1

75 Fırka-i İslahiye'nin gelişine kadar Karabeyzadeler Akbez'de etkindi. 1865'te Gâvur Dağı'nda düzenin tesisıyla bunlar çeşitli yerlere sürülmüş, bir kısmı 1890'larda Akbez'e geri dönmüştü.

Müslüman Ermeni gerginliğinden sonra, çıkabilecek yeni bir Müslim-gayrimüslim çatışmasını engelleme konusunda bu aileden bazılarının girişimi görülmektedir. Akbez'den Karabeyzade Halil Hilmi ve arkadaşları tarafından merkeze bir arzuhal gönderilmiştir. 1900 yılına ait bu arzuhalde; Akbez'e bağlı Cizvit Manastırı reisi Fransa tebaasından Mösyö Malavar'ın "*teşvikiyle*" Halepli Katrancı Ahmet Ağa'nın Müslim ve gayrimüslim ahali arasına fesat sokacak davranışlarda bulunduğu, Malavar ve Ahmet Ağa'nın bununla da yetinmeyerek daha başka birtakım yolsuzluklara karıştıkları ifade edilmiştir. Huzuru bozacak davranışları dolayısıyla Cizvit reisinin manastır tarafından başka bir mahalle kaydırılması, yerine başka birinin tayini, Ahmet Ağa'nın ise ikametgâhı olan Halep'e gönderilmesi istenmiştir⁷⁶.

Akbez ve Şeyhli'de bulunan Fransız rahipler, eski eser araştırmaları yapmak için gelen Avrupalılarla da irtibat halindedirler. Tarihi eser araştırmaları için Zincirli'ye gelen Berlin Üniversitesi muallimlerinden Mösyö Von Luşan'ın bir kısım eşyasını Şeyhli'de bulunan Fransız Trappistes rahipleri reisi Perayatis (?) Efendi'ye teslim ettiği belgelere yansımıştır⁷⁷.

Taşradaki devlet yöneticilerinin bazılarının, misyonerlerin yapabilecekleri hamlelere karşı tedbirler alma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. 1902 tarihli bir belgede; Osmanlı tebaası olup Katolik milletinden olan Edam Pavlus adlı bir şahsın öldüğü, mirasçısının olmadığı, bir ev, on sekiz ayrı parça bağ, bahçe ve tarlalarının bulunduğu, bunların 238 dönüm tuttuğu ifade edilmiştir. Bu mülklerden dört parçası "*deyn-i mirîyesi ve Menâfi Sandığına*" olan borcu için Meclis-i İdare ve belediyece müzayedeye Fransız tebaasından Lazarist Kumpanyası vekili Anton Desnuyo'ya satılmıştır. Diğer malların da Defter-i Hakâni İdaresi namına müzayedeleri yapılırken Lazarist rahipler nâmına "*pişirülmek istenildiği*" beyan edilerek böyle bir hamlenin kabul olunup olunmaması Cebel-i Bereket Defter-i Hakâni memuriyetinden bildirilmiştir. Verilen cevapta bu arsaların, bulunduğu köy ahaliyelerinden zarureti olup da rağbet edenlere verilmesi yönünde görüş bildirilmiştir. Yine buraya yeni yerleştirilen muhacir bulunup bulunmadığı Cebel-i Bereket Defteri Hakani memuriyetinden sorulmuştur. Alınan cevapta burada yeni iskân edilen muhacir bulunmadığı, genellikle buradaki arazilerin vakıf ya da mülk olduğu, bu malların 02.08.1902 tarihinde 61 gün müddetle müzayedeye konulduğu, bahsi geçen yerlerin "*misliye*" ile verilmesi imkânı olmadığı anlaşılmıştı. Yine rahiplerin müzayedeye katılmalarının menedilmesinin gereği hakkında "*Mer-i İstimlâk Kanunu*" müsaade etmemekteydi. Lazarist rahiplerin orada arazi ve emlak satın almaları mahzurlu görülmüştür. Bitmek üzere olan müzayedenin

76 BOA.DH.MKT.2301-93

77 BOA.HR.TH.269-15/3

sonlanmasından sonra bahsi geçen arazilerin Lazarist rahiplerden başka kimde kaldıysa “*bedelin miktârına bakılmayarak*” onların adına ihale edilmesi uygun görülmüştür. Defter-i Hakâni Nazırı, bu konudaki görüşünü mahalline tebliğ etmek üzere Sadarete sunmuştur⁷⁸.

Osmanlı Devleti yabancı ülke temsilcilerinin ve şüpheli şahısların bölgedeki faaliyetlerini de yakından takip etmektedir. Mersin Fransız viskonsolosu, Adana valisinden izin alarak Kozan ve Cebel-i Bereket’te bazı yerleri dolaşarak 9 Nisan 1903’te İskenderun’a gelmiş, oradan Mersin’e dönmüştür⁷⁹. Bu kapsamda Viskonsolos Povan; Lazarist ve Trappistes rahiplerine ait arazileri de incelemek için Hassa ve İslahiye taraflarına gitmiş, Akbez ve Şeyhli manastırlarını ziyaret ederek orada iki gün kalmıştır. Bu süreçte dikkat çekici bir hareketinin görülmediği Cebel-i Bereket’ten Adana Vilayetine haber verilmiştir⁸⁰. Yine Muamelat ve Islahat Komisyonu’ndan Sadarete gönderilen 19 Kasım 1904 tarihli bir yazıda; bir şahsın Akbez Manastırı’na geldiği, yanında bir süvari (kavas) bulunduğu ve hareketlerinin soruşturulduğu bildirilmiştir. Soruşturma sonucunda şahsın “*tebdil-i hava için*” Maraş’tan ve Halep’ten Akbez’e geldiği, yanında resmi evrak olmadığı halde vilayet içinde ve dışında tam bir serbestiyle gezmeye izni olduğunu ve kendisine hiçbir vilayet yöneticisinin müdahale edemeyeceğini beyan ettiği ifade edilmiştir. Bu şahıs yanındaki süvari ile hemen İslahiye yoluyla Maraş’a dönmüş, yaşanan gelişmeler üzerine Adana Vilayeti yöneticileri durum hakkında Halep Vilayetinden bilgi istemiştir⁸¹.

Akbez’de Din Değiştirme Olayları Karşısında Misyonerlerin ve Osmanlı Yöneticilerin Tutumu

20 Aralık 1890 tarihli bir belgede Akbez’de Seltan adlı bir Ermeni kadının ihtida ederek Müslüman olduğu ve Fatma adını aldığı Adana Vilayet Meclisinden Adliye ve Mezahip Nezaretine bildirilmiştir⁸². Yine Ermeni milletinden Hacrik kızı Çiçek adlı bir kadın din değiştirerek Müslüman olmuş ve resmi muamelenin gerçekleştirilmesi için Hassa Kazası naibi Ali Rıza Efendi’ye bir arzuhal vermiştir. Bu işlemin ardından güvenliğini sağlamak amacıyla İmam Osman Efendi’nin evine gönderilmiş, orada birkaç gün kalmıştır. Akbez’de bulunan Fransız manastırı ruhbanı reisi olayı öğrenerek

78 BOA.ŞD.2723-10/1

79 BOA.DH.TMK.M.143-20

80 BOA.DH.TMK.M.143-20/5

81 BOA.A.MKT.MHM.617-40/2

82 BOA.DH.MKT.1794-71

naip efendiye başvurmuştur. Onun talebi üzerine kadının arzuhali dikkate alınmayarak kaza kaymakamı Ali Akif Bey ve Naip Ali Rıza efendilerin takdir ve ifadeleriyle mahalli zabıta memuru Mustafa Ağa da yanında görevlendirilerek kadın “*suret-i cebriyede ecnebi milletine*” gönderilmiştir. Kadının İslam’da “*sebât ve ısrâr*” etmesine karşın yapılan bu muamelenin şer’i kurallara ve diğer hükümlere aykırı olduğu, bu nedenle naip efendinin “*te’riben azli*” ve kaymakam hakkında da gerekenin yapılması, bunların usule aykırı emrini yerine getiren Yüzbaşı Mustafa Ağa’nın da “*te’dibi*” istenmiştir⁸³.

Hâlbuki Çiçek Hatun kendi rızasıyla İslamiyet’i kabul ettiğini açıkça beyan etmiştir. Ancak usullere aykırı olarak kendi rızası dışında misyonerlere ait manastıra iade edilmiş, İslam’dan dönmesine neden olunmuştur. Yaşanan gelişmeler üzerine Hassa kaymakamı Ali Akif ve Naip Ali Rıza efendiler hakkında tahkikat başlatılmıştır. Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi’nin bu konudaki değerlendirmesi şöyledir⁸⁴: Akbez ruhani reisine tezkire yazıldığı halde gelmemiş, bunun üzerine naip, manastıra gitmiştir. Çiçek Hatun, naibin kaymakamlığa verdiği tezkireyle Meclis-i İdare’de düzenlenen mazbataya dayanılarak yanına zaptiye verilip Akbez’e gönderilmiştir. Bunun kasıtlı veya menfaate dayalı olarak yapıldığına dair bir delile ulaşılammıştır. Usullere göre sistem şöyle işlemektedir: Bir kişinin İslamiyet’i kabulü sırasında orada bulunan ruhani reis davet edilmekte, eğer rahip davete icabet etmezse veya o mevkide rahip yoksa meclisi idarenin gereğini yerine getirmesi şeklindedir. Olaydan sonra bu işleyiş şekli Adliye Nezareti tarafından Adana’ya bildirilmişti⁸⁵.

Şura-yı Devlet’ten farklı olarak Dahiliye Nezareti şu nedenlerle olayla ilişkili olan yöneticilerin yargılanmasını istemiştir: Akbez’de rahip bulunduğu halde davete icabet etmemiş, Adliye Nezaretinin belirttiği yöntemin uygulanması ve Adana merkez livasından görüş istenip gelecek emre göre hareket edilmesi gerekirken bunlara aykırı olarak “*arz ve arzu-yı İslâmiyet iden kadının hod be hod Ermeni merkezi ruhâniyesiyle irtidâdına sebebiyet virilmesi*” ibretlik bir iş olup mesuliyet gerektirmektedir. Dolayısıyla Kaymakam, Naib ve bunu tasdik eden Meclis-i İdare azalarının yargılanması gerekir⁸⁶.

Bir dizi yazışma sonunda Şura-yı Devlet olayla ilgili şöyle bir karar beyan etmiştir: Ruhani reisin bulunmadığı ya da davete uymadığı durumlarda gereğinin yapılması konusunda hükmün “*sarih*” bulunmaması dolayısıyla işin

83 BOA.DH.MKT.1789-17

84 BOA.MV.70-5

85 BOA.BEO.14-1034/3

86 BOA.BEO.14-1034/3

nasıl yapılacağını kaza kaymakamının bilemeyeceği ve buna cesaret edemeyeceği açıktır. Bu işlemde dolayı kaymakamın yargılanması yoluna gidilmesi halinde kesin mahkûmiyetleri var sayılsa dahi bir kanun maddesine de uydurulamayacağı ifade edilmiştir. Çünkü, durum Bidayet Müdde-i Umumisi'ne sorulmuş, kanuni bir mesuliyet gerektirmediği cevabı alınmıştır. Buna göre, görevden alınmaları yeterlidir⁸⁷. Ayrıca bunların mahkûm edilmesi yerine taşrada buna benzer karışıklıklara meydan vermeyecek bir karar alınması uygundur. Kaymakam ve naibin yargılanmasından kaçınılmalıdır. İslamiyet'i kabul edenlerle ilgili yapılacak kanunu muamelenin ne olması gerektiğinin vilayete bildirilmesi gerekir. Benzer sorunların önüne geçmek için Adliye ve Mezahip nezaretlerine tebligat yapılmalıdır⁸⁸.

Bu arada Hassa Kaymakamı Ali Akif Efendi durumu izah etmek için birkaç ay Adana'da kalmış ancak, "*nazâr-ı itibara*" alınmayınca Naip Ali Rıza Efendi'yle birlikte İskenderun üzerinden İstanbul'a savuşmuştur⁸⁹. Dolayısıyla sorgulanmalarına dahi gerek olmadığı Şura-yı Devlet kararıyla ifade edilmiştir⁹⁰.

3. İkinci Meşrutiyet'in İlanından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Akbez'de Ermeni, Misyoner ve Müslüman İlişkileri (1908-1914)

Adana Ermeni murahhası Muşeg, Ermenileri bir ihtilale hazırlamak için Adana'da birçok çalışma yapmış, silahlanma konusunda kiliselerde vaazlar vermiştir. Çıkabilecek bir iğtişâş için Ermenileri kollar halinde örgütleme çalışmalarında bulunmuşlardır. Onun bu kapsamda çalışma yaptığı yerlerden biri de Akbez'dir. Burada Gevirk Efendi diye birini silah komisyoncusu yapmak istemiştir⁹¹.

Muşeg'in kışkırtmalarıyla 1909 yılında Adana'da meydana gelen olaylarda şehir büyük bir tahribata uğramış, Ermeniler ve Müslümanlar arasında kanlı boğuşmalar yaşanmış, olaylar Hassa, Dörtüol ve Osmaniye'ye de sıçramıştır. 17 Nisan 1909'da Cebel-i Bereket mutasarrıfı Mehmed Asaf Bey, Bahçe, İslahiye ve Hassa kaymakamlıklarına çektiği telgrafta "*Ecnebileri son derece muhafaza ediniz ve nefsiniz gibi muhafaza ediniz.*" demiştir⁹². Diğer yerlerde

87 BOA.BEO.14-1034/3

88 BOA.BEO.14-1034/2

89 BOA.DH.MKT.1840-116/1

90 BOA.BEO.14-1034/3

91 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları II*, (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010): 31.

92 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *1909 Adana Olayları*, Cilt: II, 157.

olduğu gibi Hassa Kazasında da çaresizliği gözler önüne seren bilgiler Cebel-i Bereket Mutasarrıflığına ulaşmaktadır. 18 Nisan 1909'da Hassa kaymakam vekili Nahit Bekir, Ermenilerin manastıra çekildiğini, eğer Müslüman halk bir taarruzda bulunursa merkezde jandarma dışında kuvvet bulunmadığını, hızlı bir şekilde tehlikenin önüne geçecek bir kuvvetin 24 saat içinde ulaştırılmasını talep etmiştir⁹³. 20 Nisan 1909'da Cebel-i Bereket'in yukarıda bahsi geçen kaza ve köylerinde iğtişâş devam etmekte öldürme ve yağma olayları görülmektedir⁹⁴. Olaylar sırasında Cebel-i Bereket Sancağına gönderilen bir nizamiye taburu hem Dört Yol hem de Hassa ve İslahiye'de olayları yatıştırmak için icap edenlere şiddetle muamele etmekle görevlendirilmiştir (26.04.1909). Adana valisi, Dahiliye Nezaretine yaşanan olaylarda kaç kişinin öldüğüne dair bilgi göndermiş, Hassa ve civarında ölen kişi sayısı ile ilgili henüz bilgi gelmediğini bildirmiştir (08.05.1909)⁹⁵. Mehmed Asaf, Dört Yol Ermenilerinin silah ve fedai temin ettikleri Hassa, İskenderun ve Akbez istikametini kapatarak Ermeni olaylarının daha da büyümesini önlemiştir⁹⁶. Mehmet Asaf ve İslahiye mal müdürünün Adana Olaylarındaki rolünün araştırılması için derhal dirayetli ve tarafsız memurlar gönderilmesi istenmiştir. Bu memurlar birkaç gün içinde tahkikat yapacak, mutasarrıf ve mal müdürünün suçlarını tespit ederlerse bahsi geçen şahıslara görevden el çektirilecektir. Mehmed Asaf ve İslahiye mal müdürünün olaylarda dahil olduğu iddiasını Fransa'nın Halep konsolosu ve misyonerler öne sürmüşler, bunların iddiasına dayanılarak mal müdürü ve Mehmed Asaf'a görevden el çektirilmiştir⁹⁷. Oysa 1909 yılındaki Adana Olayları sonrasında Akbez'deki Lazarist Manastırı reisi Dallenbi (?) ve Şeyhli Manastırı reisi Birayet (?) Akbez'de bulunan Karaman Taburu zabıt ve askerlerinden memnun olduklarını ve asayişin korunmasına "*fevkalade itina*" gösterdiklerinden dolayı memnuniyetlerini bildiren bir telgrafi Kuva-yı Mürettebe Kumandanlığına yollamışlardır⁹⁸.

Yukarıda güvenlik tedbirleriyle ilgili olarak memnuniyetini bildiren Lazarist ve Trappistses rahiplerinin bahsi geçen görevden almalarında Fransız konsolosuyla beraber rollerini teyit eden başka bir anlatım da Mehmed Asaf'a aittir. 18 Mayıs 1909'da mutasarrıf görevden el çektirilmişti. Adana valisi Cevad Bey ve kumandan görevden alınmış, yerlerine vali olarak Babanzade

93 Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri," *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6, Sayı 15 (Kasım 2018): 246.

94 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I* (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010): 35.

95 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *1909 Adana Olayları I*, 97.

96 Güher, "Cebel-i Bereket", 248.

97 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *1909 Adana Olayları I*, 103-113.

98 BOA.DH.MKT.2835-27; HR.TH.376-75-2

Zihni Paşa, Mürettep Kuvvetler Komutanlığına da Mehmet Ali Paşa getirilmiştir. Mehmed Asaf görevden alındıktan sonra Adana'daki meşhur Ceyhan Oteli'nde birkaç gün kalmış, birçok kuruma yazılar yazarak derdini anlatmaya çalışmıştır. Yaşanan süreçte Fransa'nın Halep konsolosu da burada kalmaktadır ve Adana valisi Zihni Paşa onu ziyarete gelmiştir. Yan odada işleriyle meşgul olan Mehmed Asaf, Fransız konsolosuyla Vali arasındaki konuşmalara şahit olmuştur. Vali, Fransızca bilmediğinden konuşmalar tercüman aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu konuşma sırasında Konsolos, suçluların idamını talep etmiş, aksi halde Mersin ve İskenderun sularında bekleyen Fransız, İngiliz ve ABD donanmalarına ait gemilerin karaya asker çıkaracaklarını bildirmek için resmi yetkili olduğunu söylemiştir. Vali, soruşturma yürüttüklerini, zanlıları Divan-ı Harb'e vereceklerini ve suçluların cezalarını çekeceklerini belirtmiştir. Fransız konsolosu söylenenlerden tatmin olmamıştır. Konsolos, baş suçlunun Cebel-i Bereket mutasarrıfı olduğunu, yan odada bulunduğunu, serbestçe gezdiğini ve şimdiye kadar mezarda olması gerektiğini dile getirmiş; mutasarrıf ve İslahiye mal müdürünün suçlu olduklarına dair Akbez Fransız rahipleri, Ermeni Katolik rahip ve kilise ileri gelenlerinin şahitliklerinin Fransa ve medeni dünya açısından yeterli olduğunu vurgulamıştır. Mustafa Zihni Paşa cevaben, bir memuru düşmanlarından soruşturmak medeni dünyanın geleneği olsa da Osmanlı kanunlarında böyle bir geleneğin olmadığını, araştırma yapılmadan bir şey yapmalarının söz konusu olmadığını, konsolosun gösterdiği mazbataların Ermeni düzmece tertibatının eseri olduğunu söylemiştir⁹⁹.

Yöneticileri pasif duruma getirmek ve cezalandırılmalarını sağlamak için çalışan Protestan ve Katolik misyonerler, Adana Olayları sonrasında halkın maddi açıdan zorda kalmasından istifade etme yoluna girerek Ermenileri kendi mezheplerine geçirmek istemişlerdir. Halkı mezhep değiştirmeye zorlayacak davranışlarda bulunmaları şikâyet konusu olmuştur. Osmanlı yöneticileri şikâyetlerin ortadan kalkması için rahiplerin eğitim hizmeti verme dışında faaliyetlerde bulunmamasını istemiş, bu konuda Fransız Sefareti nezdinde girişimlerini yoğunlaştırmıştır¹⁰⁰.

Yaşanan kanlı olaylardan sonra misyonerlerin çalışmaları hız kesmemiştir. Akbez'in Salman Uşağı Köyünde Protestan misyonerler kilise ve mektep inşasına girişmişlerdir. Adana Vilayetinde misyonerler tahminen 45 sene önce kurulmuş olan yapıları için ruhsat alma talebinde bulunmuşlardır¹⁰¹. Akbez ruhani reisi Cedidyân 15 Aralık 1912'de mektep ruhsatı için Meclis-i İdare'ye

99 Mehmed Asaf, *1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım* (Ankara, TTK Yayınevi, 1986): 16.

100 Günay, "Yardım Çalışmaları," s.120.

101 BOA.İ.AZN.117-13

başvurmuştur. Cedıyan, 100 kadar kız ve erkek çocuğunun “*muhtaç oldukları tahsil ve terbiye için*” lazım olan ruhsatın verilmesini talep etmiştir. İnşa talebinde bulunulan arsa üzerinde uzunluğu 18, eni 15 ve yüksekliği 10 metre olan altı kapı ve elli beş pencereyi kapsayan iki katlı alt katı iptidaiye ve üst kat rüştiye olarak faaliyet gösterecek mektep yapımına ruhsat verilmesi istenmiştir¹⁰². Bunun üzerine kurallara uygun olarak mektep incelenmiştir¹⁰³. Salman Uşağı Karyesinde 50 hane bulunduğu ve burada 450 Protestan ahali yaşadığı, inşa edilecek mektebin cemaatin yardımlaşması yoluyla yapacağı tetkikat sonucu ortaya konmuştur¹⁰⁴. Buranın eski sahibi Marunî milletinden Katrancioğlu Bedros, 4 dönümlük arsasını Protestan cemaatine 5.000 kuruşa sattığını, arsa üzerinde tasarruf hakkı bulunmadığını, Hassa Nizamiye Mahkemesi’nde düzenlenen bir senetle beyan etmiştir. Mahkemede bulunan Şuhûdu’l-hâl ise Zabitan Mehmet Ağa oğlu Mustafa Hayri, Akbez’den Sirkeciyan Serkis Efendi’dir¹⁰⁵.

Bir dizi yazışma ve kontrollerden sonra 1914’te bahsi geçen yapı ile ilgili ruhsat alma işleminin olumlu sonuçlandığı anlaşılmaktadır. İnşası gerçekleştirilecek mektep ve kilisenin arazisi Alaüddeve Vakfı’na aittir. 1600 zirâ’ (1 zirâ’ 76,8 cm)¹⁰⁶ arazi üzerine kurulmuştur. Kilisenin uzunluğu 15, eni 12, yüksekliği 6 arşın olup 8 bahre ile iki kapılı Protestan cemaatine ait bir kilise; yine uzunluğu 15, eni 7, yüksekliği 15 arşın olan 8 bahre ve iki kapılı mektep; uzunluğu 15, eni 6, yüksekliği 13 arşın olan rahip ikameti için tahsis edilen yapının ruhsatının verilmesi Şura-yı Devlet tarafından kararlaştırılmıştır. Konuyla ilgili Sadaret tarafından gönderilen iradenin icrasına Evkâf-ı Hümayun, Adliye ve Mezâhip, Maarif nezâretleri memur kılınmıştır¹⁰⁷. 1915 tarihli bir iradede misyonerlerin yaptığı inşaatın 1800 zirâ’ ve saatinde bir arsa üzerinde uzunluğu 18, eni 15 ve yüksekliği 11 metre olan üç oda, bir salon ve bir de “*umûmi meşk odası*”, altı kapı ve elli beş pencereyi kapsayan arsanın bedeline 5.000 kuruş değer¹⁰⁸ biçilmiştir. Bu değer üzerinden 10/1000 kira bedelinin vakıf namına tahsili ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. Maddesi hükmüne riayet edilmek üzere Ermeni Protestan Cemaati çocuklarına

102 BOA.ŞD.2143-42/11

103 BOA.BEO.4272-320350/2

104 BOA.ŞD.2143-42/4

105 “Hassa Kazasında Salman Uşağı mahallinde ka’in şarkı Köstü Ahmetler ve Kalaycı Emin hâneleri, garben dağ, şimâlen tarik, cenûben Bunyo Bogunyan ve Ortuvar arsaları hudûtlarıyla mahdût tamamen dört dönüm arsası... beş bin kuruş mukâbilinde fûruht ittim. Mezkûr arsaya bir güne alâka ve müdâhaleye hakkım olmayub...” BOA.ŞD.2143-42/8

106 Farklı alanlarda farklı uzunlukları olan zirâ’ mimari ölçü olarak 1841’den itibaren 7,775 olarak kabul edilmiş, sonrasında küsurat 75,8’e yuvarlanmıştır. Mehmet Erkal, “Arşın”, *TDVİA*, Cilt: 3, (İstanbul: TDV Yayınları 1991): 412.

107 BOA.MV.235-96

108 Başka bir belgede 20.000 kuruş değerinde olduğu belirtilmiştir. İ. AZN. 117-13

mahsus “*kargir bir mektep*” inşasına Şura-yı Devlet kararıyla ruhsat verilmiştir¹⁰⁹.

Fransızların desteğine sahip olan misyoner gurupları Trappistesler, Kapusenler ve Lazaristlerin Suriye ve Antakya bölgelerini karıştırma girişimleri süreklilik arz etmiştir. Fransız işgali sırasında Hatay’ın Akbez ve Şeyhli köylerinde Ermeni isyanı vukuu bulmuştur. Ermeni isyanında birçok Müslüman katliama uğramıştır¹¹⁰. Lazaristler, Akbez’de 1884’te kurdukları çalışma gurubu ve satın aldıkları büyük bir arazide faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. 1920’lerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Türklerle çatışmaya girmişler, geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Akbez’de yaşayan Hristiyanlar, Ankara Antlaşması sonrası İskenderun, Halep, Beyrut, Lazkiye gibi yerlere göç etmişlerdir. Lazaristler, diğer misyoner örgütleriyle de ilişki içerisinde olmuşlardır. Fransiskan rahiplerinin Kırıkhan’daki üyeleri Akbez’deki Lazaristleri desteklemişlerdir. Çünkü 1921 yılında Osmanlı Devleti’yle Fransa arasında yapılan Ankara Antlaşması uyarınca Akbez, Türkiye sınırları dâhinde kalmıştı. Bu durum Lazaristler açısından hukuki engel teşkil etmektedir. Onlar da bunun üzerine bölgeden ayrılmış ve İskenderun’a gitmişlerdir. Lazaristler, manda döneminde Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinde ekonomik sorunlarla karşılaşınca Lyon’dan gelen Cizvitlerle anlaşarak 1930’dan sonra çalışmalarına yeniden hız vermişlerdir¹¹¹. Bu kapsamda 1884’te Akbez’de kurulan Lazarist Rahip Mektebi 7 Ekim 1930’da Kırıkhan’a taşınmış ve yeni bir binada faaliyetlerine devam etmiştir¹¹².

Sonuç

19. yüzyılın son çeyreğinde Adana’da Fransız misyoner tarikatları yaygınlaştığı görülmektedir. Cebel-i Bereket Sancağına bağlı yerlerde de bunların çalışmaları olmuştur. Fransız misyoner teşkilatlarından Lazaristler Akbez’de, Trappistesler ise İslahiye’nin Şeyhli Köyünde faaliyette bulunmuşlardır. 1876’da bölgeye gelen Lazaristler 1884’te burada kurumsallaşmış, Trappistesler ise 1886’da Şeyhli’de bir Ziraat mektebi açmışlardır. Akbez’de 1901’de Lazaristlere ait kız ve Erkek mektebi eğitim vermektedir. 1901’de bu kuruluşlar devlet tarafından tanınmıştır. 1913 yılında Lazaristler manastır, erkek ve kız mektepleri, dispanserleriyle Akbez’de

109 BOA.MV.239-19

110 Kalutek, *Doğu Akdeniz*, 40.

111 Özkan, “Hatay’da bir Okul-Kilise,” 9-10.

112 Şerife Yorulmaz, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosyo Ekonomik ve Siyasi Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar,” *V. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu*, (Antakya: 17-18 Ekim 1998): s.244.

faaliyettedirler. Trappistesler ise Şeyhli’de manastır, mabet, dispanser, ziraat mektebi, erkek ve kız mektepleriyle etkindirler. Akbez’deki misyoner kuruluşlarının çalışanlarından bazıları çevredeki misyoner okullarındaki görevlilerle birlikte devlet için tehdit oluşturacak örgütsel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kanunlar açısından suç oluşturan faaliyetlerde bulunurken yakalandıkları zaman Osmanlı Devleti’nde bulunan yabancı elçi ve konsolosların desteğini görmüşlerdir.

Akbez’e gelen Lazarist misyonerler burada bulunan Marunîlerden hazzetmediği, onları “sapkın” olarak gördükleri, Marunîlere karşı katı bir tutum takınarak mezarlıklarını dahi ayırdıkları görülmektedir. Lazaristler, Fransa’dan getirdikleri evrak, kitap vb. şeyleri devlet kontrolünden kaçırma girişimlerinde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ise bu girişimleri engellemek için çareler aramaktadır. Bu amaçla bir posta teşkilatı kurulması girişimi olduğu görülmektedir.

1895-1896 yıllarındaki Ermeni-Müslüman gerginliği 1896’da Akbez ve Şeyhli’ye de sıçramıştır. Kilis taraflarındaki Kürd Dağı aşiretleri Akbez ve Şeyhli’de bulunan Ermeni ve misyonerler üzerine hücum etmek istemiş, asker sayısındaki yetersizliğe rağmen devlet ve Hassa eşrafı doğabilecek bir çatışmayı engellemişlerdir. Devlet yöneticilerin bu gayreti Hassa’daki Ermeni ileri gelenlerince de takdir edilmiştir. Yaşanan gerginliklerde Fransız Sefareti’nin sürekli olarak müdahil olmaya çalıştığı görülmektedir.

Zaman zaman bölgede var olan eski alışkanlıkların etkisiyle misyonerlere karşı gasp olayları görülmüştür. Hem devlet yöneticileri hem de Akbez ileri gelenleri 1896’daki gerginliklerin tekrar ortaya çıkmaması için gerekli girişimlerde bulunmuştur.

Din değiştirme olayları karşısında taşradaki yöneticilerle merkezdeki idareciler arasında sorunların baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Yaşanan sorunlara bu tür konularda uyanık davranmayan taşradaki bazı idareciler neden olduğu söylenebilir.

1909 yılında meydana gelen Adana Olaylarının baş müsebbibi Ermeni Murahhas Muşeg Akbez’de de silahlı örgütlenme girişiminde bulunmuştur. Adana Olayları başlayınca Ermenilerin Akbez taraflarından silah ve fedai desteğini önlemek için Cebel-i Bereket mutasarrıfı tedbir almış, silahlı Ermenilerin Dörtiyol taraflarına geçmesini engelleyerek olayların büyümesini önlemiştir. Olaylar sonrasında Lazarist ve Trappistes ruhani reisleri Osmanlı Devleti’nin Hristiyanları koruma çabalarını takdir etmektedirler. Kendilerinin korunmasında gösterilen özenden dolayı teşekkür eden misyonerler, Cebel-i

Bereket mutasarrıfı Mehmet Asaf'ın görevden alınmasında da etkili olmuşlardır.

1912 yılında Protestanların mektep ve kilise için ruhsat alma girişimleri Osmanlı Devleti tarafından 1914 yılında onaylanmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde burada yaşayan Ermenilerin ve misyonerlerin Türklere karşı düşmanca tutum takındıkları görülmektedir. Cumhuriyetin ilanıyla Akbez'de tutunamayacaklarını anlayan Lazaristlerin, Suriye sınırları içerisindeki yerlere göç ettikleri görülmektedir.

KAYNAKLAR

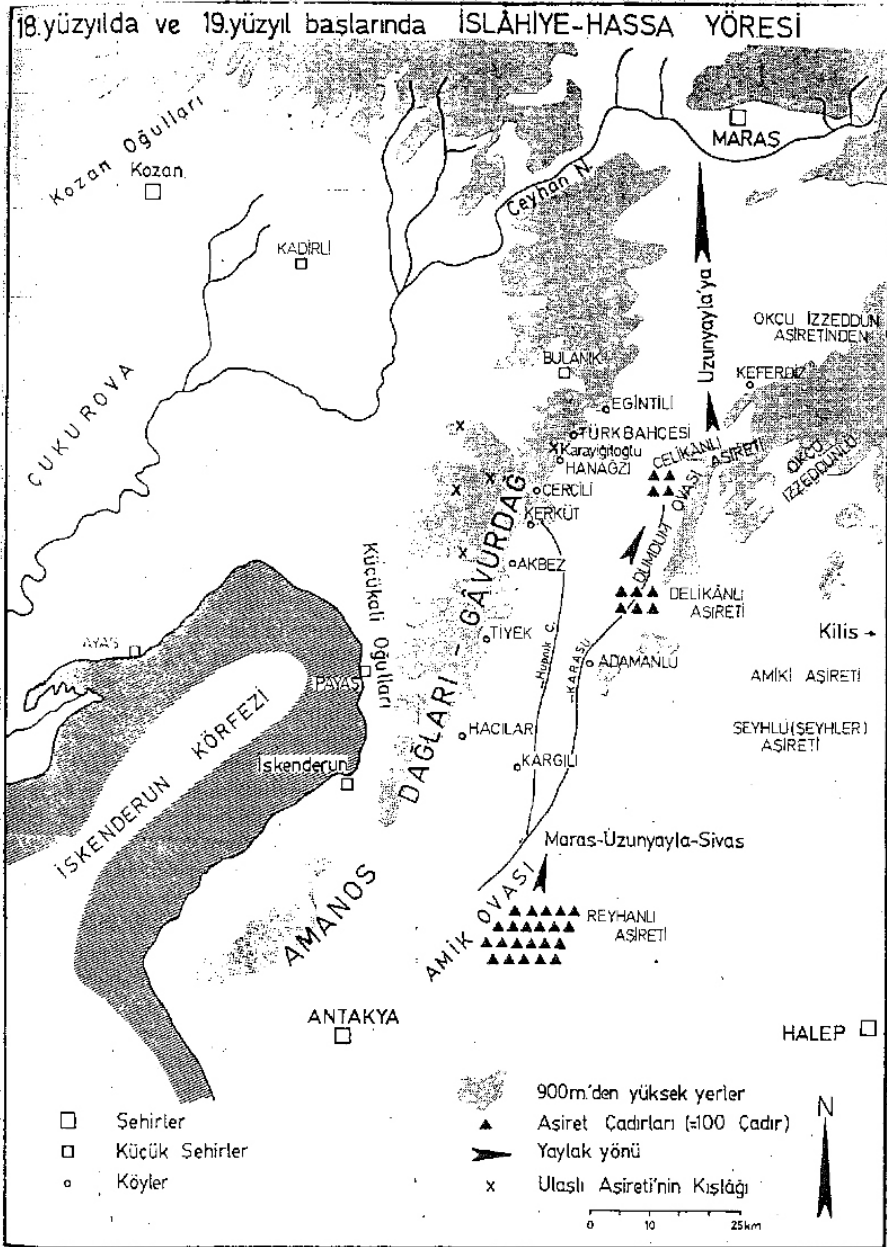
- Ahmet Cevdet Paşa. *Tezâkir*, 21-39, Haz. Cavid Baysun, 3. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Demir, Yaşar. “Antakya’da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri.” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 32: (2012): 1-19.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları*, Cilt: I, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Ekim, Zeynep Emel. “İstanbul’daki Misyoner Hastanelerinden Geremia (Jeremia) Hastanesi ve Mimarisi.” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14/2, (Kış 2019): 679-698.
- Erkal, Mehmet. “Arşın.” *TDVİA*, Cilt: 5. İstanbul: 1991: 411-413.
- Görgün, Hilal. “Hartmann, Martin.” *TDVİA*, Cilt: 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997: 248-250.
- Güher, Ebru. “Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı’nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri.” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6. Sayı: 15. Kasım 2018: 241-260.
- Günay, Necla. “1909 Adana Olaylarından Sonra Yapılan Yardım Çalışmaları.” *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 2. Sayı: 4. yaz 2009: 113-123.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan”. *Tarih Dergisi*, Sayı: 27. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973: 1-20.
- Harman, Ömer Faruk. “Katoliklik.” *TDVİA*, Cilt: 25. Ankara: TDV Yayınları, 2002: 55-58.
- Harman, Ömer Faruk. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Hartmann, Martin. *Das Liwa Haleb (Aleppo) Liwa Dschebel Bereket*. Berlin: Sonderabdruck aus der Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, 1894.
- Wikipedia, “Trappistler” (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Trappistler>.

- Karaboran, Hilmi. "Hatay-Maraş Çöküntü Hendeği Sahasında Yer Alan Islahiye ve Hassa'nın Kuruluşundan Önce Bu Yöredeki Yerleşme Durumu", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:6, S: (1-2). 1994: 156-174.
- Karlangıç, Osman. "Adana'da Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Çalışmalara Müslüman Ulemanın Tepkisine Bir Örnek (1876-1909)." *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED)*, Cilt: 4, S: 7. Temmuz 2018: 176-194.
- Mehmed Asaf. *1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım*, 2. Baskı, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: TTK Yayınevi, 1986.
- Sönmez, Serpil. "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Katolikleştirme Yöntemleri ve Katolik Propagandasına Karşı Yürütülen Mücadele." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27, 2021: 320-346.
- Özel Çiçek, Betül, *Frühjof Schuon'un Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufi Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Özkan, Servet. "Hatay'da bir Okul-Kilise: Kırıkhan Ruhban Okulu." *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, Nisan 2021: 42-58.
- Şanda, Hüseyin Avni. *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri*. İstanbul: Gözlem Yayınları, t.y..
- Taşpınar, İsmail ve Yasin Güzeldal, "Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri." *Akademiar Dergisi*, Sayı: 8, Ankara: 2020 (Haziran): 11-45.
- Tümer, Günay. "Cizvitler." *TDVİA*. Cilt: 8, İstanbul: 1993: 40-42.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.
- Ulutaş, Songül. *19. Yüzyılda Tarsus'ta Ekonomik ve Sosyal Yaşam (1856-1914)*. Tarsus: Tarsus Sanayi Odası Yayınları, 2015.
- Waardenburg, Jacques. "Protestanlık.", *TDVİA*, Cilt: 34, İstanbul: TDV Yayınları, 2007: 351-353.
- Yorulmaz, Şerife. "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo Ekonomik ve Siyasi Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar." *V Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu*, Antakya: 17-18 Ekim 1998: 231-259.

Arşiv Belgeleri

BOA.A.MKT.MHM.616-48/2-3-5
BOA.A.MKT.MHM.617-40/2
BOA.A.MKT.MHM. 651-18/1-2-3-4
BOA.BEO.14-1034/2-3
BOA.BEO.1527-114514/1
BOA.BEO.4272-320350/2
BOA.DH.İ.UM.EK.39-63/2
BOA.DH.MKT.225-15
BOA.DH.MKT.1794-71
BOA.DH.MKT.1840-116/1
BOA.DH.MKT.2301-93
BOA.DH.MKT.2835-27
BOA.DH.MKT.7-24
BOA.DH.TMK.M.143-20
BOA.DH.TMIK.M.169-3/1
BOA.HR.TH.169-160/1
BOA.HR.TH.180-10
BOA.HR.TH.269-15/3
BOA.HR.TH.376-75/2
BOA.İ.AZN.117-13
BOA.MF.MKT.1227-13/1
BOA.MF.MKT.1228-105/1-3-4
BOA.MF.MKT.1230-111/1
BOA.MV.70-5
BOA. MV.235-96
BOA.MV.239-19
BOA.ŞD.1122-27/1-4-5-6
BOA.ŞD.2143-42/4-8-11
BOA.ŞD. 2723-10/1
BOA.Y.A.HUS.349-3/1
BOA.Y.MTV.138-65/1-2
BOA. Y. MTV.138-114
BOA.Y.PRK.AZJ.32-96
BOA.Y.PRK.UM.34-68/1

Ek 1:

* Hilmi Karaboran, "Hatay-Maraş Çöküntü Hendeği"